

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

LAIMA BĒRZIŅA

**Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas veidošanās
radošajā rotaļā**

Bakalaura darbs

Darba vadītājs

Lektore

_____
Akadēmiskais amats

Mg. paed.

_____
Zinātniskais/
akadēmiskais grāds

V. Uršuļska

_____
Vārds, Uzvārds

_____
Paraksts

RĪGA 2020

Anotācija

Bakalaura darba temats: Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas veidošanās radošajā rotaļā.

Darba autore: Laima Bērziņa

Darba mērķis: Pētīt vidējā pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas veidošanos radošajā rotaļā. Darbs sastāv no divām daļām – teorētiskās un empīriskās daļas.

Teorētiskajā daļā ir analizētas un raksturotas pedagoģijas, psiholoģijas, filozofijas un zinātnieku atziņas par valodu un runu. Ir sniegts vidējā pirmsskolas vecuma bērnu runas un valodas raksturojums, akcentējot dialogrunas veidošanos kā vienu no galvenajiem uzdevumiem vidējā pirmsskolas vecuma bērniem. Atklāta rotaļas nozīme bērnu dialogrunas sekmēšanā.

Empīriskajā daļā ir atspoguļots pētījums par bērnu dialogrunas veidošanos radošajā rotaļā, ir veikts pētījuma metodoloģiskais apraksts, izveidoti dialogrunas vērtēšanas kritēriji, kas vērtē dialogrunu un tās attīstības līmeni pētījuma sākumā un pētījuma beigās. Pētījumā ir atspoguļots bērnu radošo rotaļu apraksts, iegūtie rezultāti ir analizēti un atspoguļoti tabulās un diagrammās.

Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā **hipotēze:** radošā rotaļa sekmē vidējā pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas pilnveidi;

- ja tiek radīta rotaļu norisei labvēlīga vide;
- dienas ritā tiek atvēlēts laiks bērnu rotaļām;
- pedagogs ar cieņu izturas pret bērnu pašu radītajām rotaļām.

Darba struktūra: ievads, 2 nodaļas, 4 tabulas, 9 attēli, secinājumi, priekšlikumi, literatūras avotu saraksts.

Darba apjoms: 49 lapas.

Atslēgas vārdi: runas un valodas raksturojums, vidējais pirmsskolas vecums, radošā rotaļa, dialogruna.

Abstract

Title of the Bachelor Paper: Development of Dialogue Skills of Middle Preschool Age Children through the Creative Play.

Author of the Paper: Laima Berzina

Aim of the Paper: To research the development of dialogue skills of middle preschool age children through the creative play. The Bachelor Paper consists of two parts – theoretical and empirical.

The theoretical parts: analyses and characterises pedagogical, psychological and scientific cognitions about language and speech. Characteristical features of language and speech of middle preschool age children is given, underlining the development of dialogue skills as the one of major tasks for middle preschool age children. The meaning of a play in the process of improvement of children dialogue skills is discovered.

Empirical part: reflects the research on the dialogue skill improvement though the creative play, methodology of the research is described, evaluation criterias are formed to evaluate dialogue skills and the level of their development at the beginning of the research and at the end of it. The description of creative plays for children and the results gained were analysed and reflected in tables and diagrams of the research.

The hypothesis: proposed in the research has approved in the process of investigation: creative play promotes the improvement of dialogue skills of middle preschool age children;

- if the conductive environment for playing is established;
- if in the day mode there is an assigned time for children playing;
- if teacher's attitude is respectful to children's own created plays;

The Paper consists of: introduction, two parts, nine pictures, four tables, conclusions, suggestions, 33 bliterary sources.

The amount of the Bachelor Paper is 49 pages.

Key words: speech and language features, middle preschool age, creative play, dialogue speech.

Saturs

Ievads	5
1. Pedagoģijas un psiholoģijas, filozofijas zinātnieku pētījumi par valodu un runu	7
1.1. Valodas un runas vispārīgs raksturojums	7
1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu valodas un runas attīstības raksturojums	10
1.3. Dialogrunas veidošanās – viens no svarīgākajiem uzdevumiem vidējā pirmsskolas vecuma bērniem	13
1.4. Radošā rotaļa – līdzeklis bērnu dialogrunas sekmēšanai	17
2. Empīriskais pētījums par bērnu dialogrunas veidošanos radošajās rotaļās	23
2.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums	23
2.2. Bērnu dialogrunas raksturojums pētījuma sākumā	25
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem.....	30
2.4. Bērnu dialogrunas raksturojums pētījuma beigās	43
Secinājumi	46
Priekšlikumi	47
Literatūras un avotu saraksts.....	48

Ievads

Ar valodas prasmi cilvēks spēj atvērt jebkuras durvis. Pirmsskolas vecumā bērna valoda ir savas attīstības pirmsākumos. Galvenās valodas funkcijas ir saziņas jeb komunikatīvā funkcija un domāšanas un domu izteikšanas funkcija, kā arī objektīvās īstenības atspoguļošanas un izziņas jeb kognitīvā funkcija. Ar šīm vispārīgajām funkcijām cieši saistītas citas, piemēram, emociju izteikšanas jeb ekspresīvā funkcija, ietekmēšanas jeb volutatīvā funkcija, kontaktu veidošanas un uzturēšanas jeb faktiskā funkcija, estētiskā funkcija, kultūras veidošanas un uzkrāšanas līdzekļa funkcija (Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca, 2007, 25).

Pirmsskolā bērns apgūst prasmi sarunāties, saprasties, sadarboties. Bērns mācās jautāt un uzklaut citu sacīto, izteikt savu domu.

Viena no svarīgākajām prasmēm, kas bērnam jāapgūst pirmsskolas vecumā, ir prasme lietot valodu saziņā, veidot dialogu. I. Stangaine raksta, ka dialogs ir dzimtās valodas apguves skola un bērna socializācijas skola. Iesaistīšanās dialogā notiek ar dialogrunas palīdzību, kuras apguve ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem. Bērna dialogrunas attīstība ir pētīta maz, īpaši Latvijas metodiskajā literatūrā. Arī pirmsskolas izglītības programmās biežāk tiek akcentēta bērna monologruna, tādējādi, „runu – spriedumu” atzīstot par augstāko līmeni bērnu komunikatīvajā sadarbībā, par viņa kompetences svarīgāko posmu. Nepietiekami tiek akcentēta bērna runas loma savstarpējo attiecību veidošanā ar vienaudžiem un pieaugušajiem, mācoties un vingrinoties runu izmantot dabiskos apstākļos – bērnu savstarpējā saziņā rotaļā (Stangaine, 2015, 186).

Lasot projekta “SKOLA 2030” materiālus “Izglītība mūsdienīgai lietpratībai”, mācību satura un pieejas aprakstā norādīts, ka bērns pirmsskolas attīstības posmā attīsta savas spējas, intereses un vajadzības, attīsta dzīvei nepieciešamās domāšanas, sadarbības un pašvadības prasmes, lai veidotos kā pašprietekams, aktīvs Latvijas pilsonis, apgūst prasmi sarunāties, saprasties, sadarboties. Dialogā izsaka savu domu, emocionālo attieksmi, jūtas. Jautā, mācās uzklaut citu domas, pamatot savas domas. Pievērš uzmanību runātājam, klausās, nepārtrauc, mācās veikt darbības, saskaņoti izsaka lūgumu, rīkojas iejūtīgi. Uztver atšķirīgus savstarpējo attiecību veidus, dažādas lomas grupā, pieņem spēles noteikumus. Arī domāšanas un radošuma attīstībā nepieciešamas labas valodas prasmes, nosaucot un aprakstot lietas, parādības, īpašības, procesus, notikumus (Skola 2030, 2018).

Ar pirmajiem „kāpēcīša” jautājumiem bērns tiecas izzināt pasauli. Agrā bērnībā viņa tuvākajā vidē esošie pieaugušie ir tie, kuri palīdz bērnam ceļā uz lielo pasaules izzināšanu. Ikdienas laika ritumā, pastaigās, rotaļās raisās bērna domas par redzēto, dzirdēto un sajūsto. Un

pieaugušais ar sarunu, jautājumiem pašam “kāpēc” atraisa bērnam vēlmi izzināt pasauli, veido sazināšanās pamatus.

Mūsdienu informācijas tehnoloģiju attīstība un to pielietošana liek domāt par jaunām izglītošanās iespējām un ar to saistītajām mācīšanas un mācīšanās metodēm, kur skolotājs ar bērnu veidos savstarpējās saskarsmes sistēmu, kas balstīta uz sarunu un dialogu.

Ievērojamais pētnieks L. Vigotskis valodu uzskatījis par visu prasmju apguves vadītāju (Виготский, 1987, 67). Valoda ir radusies sabiedrībā, pastāv un attīstās sabiedrībā. Bez tās nav iedomājama cilvēces tālākā virzība.

Valodas apguvi un dialogrunu var pilnveidot ar rotaļas palīdzību. Radošā rotaļa ir līdzeklis, lai attīstītu bērna valodu un runu, atmiņu, iztēli, garīgās un fiziskās dotības, paplašinot priekšstatu par apkārtējo vidi.

Tā kā pirmsskolas vecums bērnam bez rotaļām nav iedomājams, tad darba autore vēlas izpētīt, kā ar radošo rotaļu palīdzību var sekmēt bērnu dialogrunas veidošanos vidējā pirmsskolas vecumā.

Pētījuma objekts: radošā rotaļa pedagoģiskajā procesā pirmsskolā.

Pētījuma priekšmets: dialogrunas veidošanās vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.

Pētījuma mērķis: pētīt vidējā pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas veidošanos radošajā rotaļā.

Hipotēze: radošā rotaļa sekmē vidējā pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas pilnveidi, ja:

- tiek radīta rotaļu norisei labvēlīga vide;
- dienas ritā tiek atvēlēts laiks bērnu rotaļām;
- pedagogs ar cieņu izturas pret bērnu pašu radītajām rotaļām.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt valodas un runas būtību dažādās zinātnieku teorijās.
2. Izzināt runas attīstības uzdevumus vidējā pirmsskolas vecuma bērniem.
3. Teorētiski un praktiski pētīt bērnu dialogrunas veidošanās iespējas radošajā rotaļā.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskā – literatūras analīze.
2. Empīriskās –
  - novērošana;
  - sarunas ar bērniem;
  - iegūto rezultātu analīze.

Pētījuma bāze: Rīgas “X” PII, vidējā pirmsskolas vecuma grupa – 17 bērni.

1. Pedagoģijas un psiholoģijas, filozofijas zinātnieku pētījumi par valodu un runu

1.1. Valodas un runas vispārīgs raksturojums

M. Kūle un R. Kūlis min 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma zinātnieka F. de Sosīra atziņas par valodu un runu. Valodu viņš uzskatīja par zīmju sistēmu, bet runu (arī sarunvalodu – autori par valodas lietojumu plašā nozīmē. Valoda ir sistemātiska, bet runai (kā sarunvalodai) piemīt nejausības iespēja, sarunājoties var veidoties jaunas teikuma konstrukcijas, jaunvārdi. Autori atsaucas arī uz vācu filosofu V. Humboltu, kurš ir licis pamatu modernajam valodas skatījumam – viņš valodu saista ar kultūru, tautas garu un pasaules uzskatu: “Valoda kā tautas gara ārējā izpausme; tautas valoda ir tās gars un tautas gars – tās valoda.” Atšķirībā no F. de Sosīra V. Humbolts katrā runas aktā saskata ne tikai valodas lietojumu, bet arī jaunradi – valoda un tās lietojums rada starppasauli, pastarpinājumu jeb interpretāciju. M. Kūle un R. Kūlis min V. Humbolta atziņu, ka valoda attēlo nevis priekšmetus, bet gan to jēdzienus, kurus gars ir izveidojis radīšanas aktā (Kūle, Kūlis, 1998, 554).

Valoda pastāv divās formās – kā kods (nosacīta zīmju sistēma) un kā runa (koda realizācijas iespējas). Katrs runas veids (mutiskā, rakstiskā, žestu) satur savas komunikatīvās un ekspresīvās īpašības. Dažādas ir šo runas veidu „vārdnīcas”, kā arī stilistika, skaidrojuma plašums un izteiksmes līdzekļi. Runu no valodas nav iespējams nodalīt. Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, tā ir līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Bērna runas funkcijas (komunikācijas, socializācijas, jēdzienu šķirkļa, pieredzes jēdzieniskā funkcija) ir cieši saistītas ar bērna darbības veidu un atbilst viņa specifiskajām emocionālajām un kognitīvajām vajadzībām katrā attīstības posmā (Tomele, 2015, 223).

Iepriekšminētais ļauj secināt, ka runa ir saziņas forma, kuras līdzeklis ir valoda. Runa ir individuāla, un tā ir valodas realizācija. Valoda ir nepieciešama, lai runu saprastu, bet runa ir nepieciešama, lai valoda pastāvētu.

Bērnu agrīnās personības veidošanās ir cieši saistīta ar valodas un runas attīstību. Ļ. Vigotskis, pētot domāšanas un runas procesu, secina, ka ne tikai bērna intelektuālā attīstība, bet arī viņa rakstura, emociju un vispār personības veidošanās kopumā ir tiešā veidā atkarīga no runas (Vigotskis, 2002).

Arī I. Freiberga, runājot par bērna attīstību, uzsver, ka personības intelektuālā, emocionālā, sociālā attīstība, kā arī kultūras vērtību apguve un radīšana nav iedomājama bez dzimtās valodas (Freiberga, 2009). Pētnieki uzsver runas un valodas nozīmi un ietekmi uz bērna personības veidošanās procesu. Valoda un runa ietekmē bērna emocionālās sfēras attīstību.

V. Rūķes – Draviņas novērojumi: visi bērni valodu neapgūst vienādi ātri un vienādi pilnīgi. Individuālās atšķirības ir lielas. Jūtama starpība šai ziņā ir vērojama arī starp bērniem, kas aug tajā pašā ģimenē un šķietami līdzīgos apstākļos (Rūķe – Draviņa, 1992).

R. Purmale un V. Uršuļska raksta, attīstot runu un valodu, viena vecuma bērniem var būt atšķirīgas runas spējas apgūšana, jo katrs bērna attīstības līmenis ir atšķirīgs. Autore citē A. Lanku, ka pedagogam ir svarīgi zināt katra bērna individuālās īpašības un ņemt tās vērā, būt par atbalstītāju, virzītāju, motivētāju, padomdevēju un izvērtētāju. Pedagogam jābūt labam paraugam, iedvesmotājam arī runātprasmes apgūvē (Purmale, Uršuļska, 2015).

I. Freiberga raksta, ka cilvēks pasauli tver arī valodā un valodā realitāti konstruē, jo nepastarpināti uztverto kodē vārdos, „paceļ” virs jutekliskā, konceptualizē to. Bez valodas apguves nav iespējama domāšanas attīstība, autore citē H. Ārentes atziņu, ka tikai ar valodas starpniecību jebkura garīga darbība „var manifestēties ne tikai ārpusaulē, bet arī paša mentālajam ego”, valoda ievēd bērnu tautas kultūrā, kas nes sevī tikai raksturīgo pasaules skatījumu vai ainu un nosaka cilvēka un pasaules mijiedarbības sistēmu un attiecību raksturu. Dziļš kultūras slānis, kurā apvienojas apzinātais un neapzinātais, ir mentalitāte – domāšanas, uztveres, izpratnes veids un garīgais stāvoklis, kas kalpo kā pamats noturīgai jēgu sistēmai, iemiesojas daudzu paaudžu apziņā un uzvedības modeļos. Mentalitāti nevar iemācīties, bet uzsūkt sevī kopā ar valodu, ja valoda ietver sevī pasaules ainu un dotās kultūras kodus (Freiberga, 2016, 131).

Valodas un runas apguve ir pamats bērna personības attīstībai un pamats savas tautas kultūras apziņas nostiprināšanā bērniem.

Valoda ir viens no galvenajiem nacionālās kultūras pastāvēšanas veidiem. Vienotas valodas faktors bija atsevišķi nozīmīgs latviešu nācijas vēsturē un ir svarīgs joprojām. Mūsdienīga, bagāta literārā valoda, tās izkoptā lietošanas normu sistēma ir nacionāls lepnums, viena no galvenajām kultūras vērtībām, kas ar vecāku, radnieku, draugu un citu cilvēku runu ienāk arī bērna valodā. Bērni ne tikai atdarina pieaugušo runas formas, bet arī paši dod nosaukumus lietām, darina vārdus, aizrautīgi piedalās valodas spēlēs un rotaļās, mēģina savus piedzīvojumus izteikt ar valodas līdzekļiem, un tas ir pamats valodas individuālajai kultūrai. Bērns tādējādi atraisa savas valodiskās un valodnieciskās spējas. Tātad valoda ir gan individuāla, gan nācijas kultūras elements (Markus, Degtjarjova, Grigorjevs, 2007, 13).

M. Kūle un R. Kūlis uzsver, ka mūsdienu valodas filosofija nav tikai un vienīgi filosofija par valodu. Tā ir filosofija, kas runā par pieredzi, jēgu, vēsturi, cilvēka esamību, komunikāciju, sabiedrību un varu, raugoties uz šīm tēmām no skatupunkta. Valodas izpratne ir principiāli mainījusies un paplašinājusies salīdzinājumā ar agrākajiem gadsimtiem (Kūle, Kūlis, 1998).

Filozofi un valodnieki ir izteikušies par valodas un runas īpatnībām. M. Kūle un R. Kūlis ir parādījuši F. de Sosīra nosauktos runas un valodas pretstatus (sk 1. tabulu).

1.tabula. Runas un valodas salīdzinājums (Kūle, Kūlis, 1998, 553)

Valoda ir	Runa ir
Sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi	Individuāla, realizējas konkrētā izteikumā
Virtuāla, iespējama, potenciāla	Aktuāla, lieta noteiktā situācijā
Abstrakta, vispārinoša	Konkrēta, noteiktu situāciju raksturojums
Kods, kas satur vispārējus principus	Izteikums, kas izmanto noteiktu kodu
Vispārēja norma	Individuāls izteiksmes stils
Sinhrona	Diahroniska
Sistēma	Sistēmas realizācija
Radoša	Jau radīto struktūru lietošana

Izpētot tabulu, var secināt, kad valodai un runai ir dažādi uzdevumi, bet viens mērķis. Runas darbību viņš saprot ar ko plašāku nekā valoda.

Ārzemju pētnieki ir norādījuši, ka F. de Sosīra mācība deva milzīgu impulsu lingvistiskas (valodas zinātnes) un semiotikas (mācības par zīmēm un zīmju sistēmām) attīstībai 20. gadsimtā. F. de Sosīra mācībai ir filosofiska nozīme, filosofisks pavērsiens attieksmē pret valodu parādās idejā par pievēršanos valodai no pašas valodas viedokļa. Tas orientē filosofiju meklēt valodas būtību nevis kaut kur citur – domāšanas atspoguļošanā, saziņas nodrošināšanā, bet gan pašā valodā, izrādās šāda pieeja ir ļoti perspektīva un dod iespēju lingvistikai kļūt par vienu no vadošajā 20. gadsimta zinātnēm (Joseph, 2017).

V. Golubina norāda, ka runas attīstīšanas process ir jābalsta uz labākajiem valodas paraugiem – folkloras, daiļdarbiem – literatūru, dzeju, pedagoga gramatiski nevainojamu un leksiski bagātu runu. Autore norāda, ka runas attīstīšanu sekmēs:

- atbilstoši bērnu vecumam izvēlēti uzskates līdzekļi un izdales materiāli, ko pareizi mērķtiecīgi jālieto;
- skolotāja kvalifikācija, pedagogijas un bērna attīstības psiholoģijas pārzināšana;
- pareizu darbu paņēmieni izvēle, prasme darboties metodiski pareizā secībā (projektēšanas prasme – piemērotu uzdevumu izvirzīšanu; konstruktīvā prasme – atbilstoši uzdevumiem izvēlēties paņēmienus, vingrinājumus, ņemot vērā katra bērna runas īpatnības);
- sistemātiskums un secība, virzoties no vienkāršākā uz sarežģītāko (Golubina, 2007, 226).

Jau pirmsskolas vecuma bērniem ir svarīgi sekmēt runas un valodas attīstību, lai to varētu īstenot, ir jāzina bērnu runas attīstības nosacījumi un konkrētā vecumposma bērnu attīstības likumsakarības.

1.2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu valodas un runas attīstības raksturojums

Z. Anspoka un I. Stangaine uzsver, ka valodas apguves procesā īpaša nozīme ir pirmsskolas vecumposmam, jo šajā posmā veidojas priekšstats par valodas sistēmu vispār. Valoda kļūst par bērna saziņas, izziņas un pašizpaušmes līdzekli. Valodas attīstība ietekmē arī bērna kognitīvo, sociālo un emocionālo attīstību. Autores atsaucas uz V. Rūķi – Draviņu, kura akcentē to pašu domu, norādot, ka pirmsskolas vecums, īpaši pirmie četri gadi, ir vienreizējs un neatkārtojams process. Vēlākajos gados gan skolā, gan dzīvē cilvēks var piemācīties klāt vēl kādu jaunu valodu, arī daudzas citas valodas, bet tad viņam jau pamatā ir izveidojusies VALODA – priekšstats par kādas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanu, par to, kā funkcionē, sazinoties ar apkārtni, runātais un dzirdētais vārds” (Anspoka, Stangaine, 2017, 44).

Vidējā pirmsskolas vecumposmā notiek bērna iemācīšanās no ģimenē esošajiem paradumiem, paraugiem, jo bērns, būdams atkarīgs no mātes emocijām, cenšas darīt tā, “kā dara citi”. Šis ir periods, kurā norit cilvēcisko attiecību tālākā apgūšana, kas norit bērnam spēlējot lomu un sižeta rotaļas, komunicējot ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Šī perioda psihiskā attīstība ir pamatā pārējo attīstības periodu rezultātiem. Šajā vecumā bērns apgūst trijstūra attiecību “māte - tēvs - bērns”. Šīs attiecības bērnu ne vienmēr apmierina. Šajā vecumā bieži vien norit bērna adaptācija ārpus ģimenes vidē (bērnudārzā, bērnu pulciņā u.c.). Sekmīgu rezultātu var sagaidīt tad, ja tiek realizēti vairāki galvenie principi: pakāpeniski pieradina bērnu pie atrašanās jaunajā vidē (bez kāda ģimenes locekļa klātbūtnes, atrašanās ārpusģimenes vidē ir saistīta ar pozitīviem emocionālajiem pārdzīvojumiem un nav jāizjūt pārmērīgas negatīvas emocijas – distress (sāpes, bēdas, ciešanas, briesmas).

Tieši komunikācijas procesā, atdarināšanas ceļā bērns apgūst cilvēku mijiedarbības veidus. Pirmsskolas vecumā bērns, tiecoties realizēt savu Es, komunicējot ar citiem cilvēkiem, bieži izmanto manipulācijas. Trešā gada krīzes jaunveidojums ir tendence darboties patstāvīgi, taču līdzīgi tam, kā to dara pieaugušais, jo tas joprojām ir paraugs. Svarīgākās darbības: spēle, zīmēšana, pasakas, darba elementi, mācības (Metodiskie ieteikumi darbā ar bērniem, 2008).

Četrgadīga bērna runā jau sastopami sarežģīti vārdu savienojumi un teikumi, tiek izmantoti priedēkļi: līdz, pēc, aiz, un salikumi: kas, kur, cik. Vārdu krājums 1500 – 2000 vārdu, to skaitā tādi, kuri apzīmē laiku un telpu. Bērns pareizi izrunā šņācošās skaņas š, ž, č. Pazūd patskaņu mīkstā izruna.

Piecu gadu vecumā bērna vārdu krājums ir pieaudzis līdz 2500 – 3000 vārdiem. Viņš aktīvi lieto vārdus (dārzeni, augļi, dzīvnieki utt.), spēj nosaukt plašu priekšmetu klāstu un apkārtnes reālos notikumus. Vārdi tiek pareizi izrunāti un teikumos netrūkst vārdu, izņemot grūtus un nezināmus vārdus (ekskavators). Bērns ir apguvis visas dzimtās valodas skaņas un pareizi tās lieto.

5 – 7 gadu periodā bērna vārdu krājums papildinās līdz 3500 vārdiem, tajā pilnībā nostiprinās apzīmētāju klāsts, nostiprinās noteikti izteicieni (“Jo ātrāk, jo labāk”, “Rīts gudrāks par vakaru”) Bērns sāk izprast gramatiski pareizu vārdu savienojumu un teikumu veidošanu. Šajā periodā bērns aktīvi vēro valodas īpatnības, cenšas izskaidrot to nozīmi. Tādā veidā attīstās valodas un runas uzmanība, atmiņa, loģiskā domāšana un citas psiholoģiskās īpašības, kas nepieciešamas bērna tālākai attīstībai un perspektīvai viņa apmācībai skolā, loģiskā domāšana (Valodas attīstība bērniem, 2016).

I. Hadaņonoka un L. Hadaņonoka uzsver, ka, veidojoties bērna valodai, bērns vērtē savu un citu cilvēku runu. Viņš bieži jautā par vārdu nozīmi. No 4 – 6 gadiem bērnam rodas grūtības palīgteikumu veidošanā. Teikuma gramatiskajā uzbūvē tiek ievērotas likumsakarības. Bērns apgūst lietvārdu un darbības vārdu locīšanu. Bērns apgūst īpašības vārdu un lietvārdu saskaņojumu, lieto prievārdus visos locījumos. Tas, kā bērns runā, sazinās ar citiem, spēj adaptēties un integrēties ir atkarīgs no pieaugušo attieksmes pret bērnu, no laikus pamanītiem valodas attīstības traucējumiem (Hadaņonoka, Hadaņonoka, 2014, 11).

Minētais liek secināt, nozīmīga loma bērna vārdu krājuma veidošanā, attīstībā ir pieaugušajam līdzās, pieaugušā un bērna saskarsmē runājot, izzinot lietas un notikumus. Bērnam 4 – 6 gadu vecumā bieži vien nepieciešams atbalsts, gan veidojot palīgteikumus, gan atsevišķu vārdu izrunā, gan vārdšķiru saskaņojumā.

Z. Eņģele un A. Tauriņa atsaucas uz V. Rūķes – Draviņas atziņu, ka valoda ir neatņemama cilvēka dzīves sastāvdaļa, jo ar tās palīdzību cilvēks sniedz tālāk informāciju, savu pieredzi, kā arī uzzina daudz jaunas informācijas, pilnveido savu redzējumu. Viens no informācijas nodošanas veidiem ir runāšana, kas sevī ietver stāstīšanu un atstāstīšanu dialogu un monologu veidā. Jau pirmskolas posmā ir vēlams pievērst uzmanību loģiskai, secīgai domu izklāsta veidošanai, saistītās runas attīstīšanai. Tieši saistītās runas veidošanā, saturiski sakārtotā, loģiskā un organizētā runā atklājas bērnu runas un intelektuālas attīstības kopsakarības. Lai varētu pastāstīt, ir skaidri jāiedomājas stāsta objekts (priekšmets, notikums), jāprot analizēt, atlasīt galvenās īpašības un pazīmes, noteikt dažādas (cēloņu, seku, laika) sakarības starp priekšmetiem un parādībām. Vēlams ir atrast piemērotākos vārdus, veidot vienkāršus paplašinātus un saliktus teikumus, izmantojot dažādus teikumu un teikuma daļu saistīšanas līdzekļus. Saistītās runas attīstībā atklājas runas un estētiskā aspekta mijiedarbība.

Saistīts izteikums atklāj, cik lielā mērā bērns ir apguvis dzimtās valodas bagātību, tās gramatisko uzbūvi, tas vienlaicīgi atspoguļo arī bērna garīgās, estētiskās, emocionālās attīstības līmeni (Eņģele, Tauriņa, 2017, 131).

G. Svence atsaucas uz Ž. Piažē, kurš pirmsskolas vecuma kognitīvo attīstību raksturo tā: galvenā pamatpazīme ir simbolu izmantošana, arī vārdu kā simbolu apguve. Vispirms bērns simbolus apgūst atdarināšanas procesā, reproducē darbības, kuras iepazinis pagātnē, pieredzē, kā arī apgūst simbolus priekšmetu un lomu rotaļās. Viens no simbolu apguves paņēmieniem ir apgūt spēju paskatīties uz kādu lietu vienlaikus no vairākiem redzesleņķiem (Svence, 1999).

Tas nozīmē, ka radošās rotaļās bērns apgūst vārdus kā simbolu lietām un darbībām. Runāprasme nav iedomājama bez skaņām un vārdiem, kas ir mūsu valodas pamats, bet cilvēku runa nav atsevišķu skaņu un zilbju mehāniskais savirkņējums. Runa pauž norises smadzenēs, ko sauc par domāšanu, par iekšējo runu. Lai runātu, jādomā. Domāšanas pamatā ir priekšstati (Alekse, 2003, 9).

Laiks un tā apzīmējošie jēdzieni ir abstrakti un tādēļ neizprotami tikmēr, kamēr bērns nesavieno vārda abstrakto nozīmi ar uztveres tēlu par kādu noteiktu laika izpausmi. Tā, piemēram, bērns šajā vecumā var pajautāt, kāda šodien ir diena pirmdiena – sestdiena vai svētdiena. Pamazām bērni iemācās saistīt abstraktos laika apzīmējumus ar reālo izpratni – ko nozīmē „sākumā”, „vēlāk”, „agrāk”, „pēc tam”, „ilgi” u.tml. (Svence, 1999).

Psihologijas izpētes rezultātā var secināt, ka uztveres veidošanas gaitā bērni mācās savienot vārda abstrakto nozīmi ar uztveres tēlu. Iegaumēšanas metodika jābalsta uz rotaļu, spēles elementiem. Tā kā bērniem vēl nav izteikta tīša iegaumēšana. Viņi labāk iegaumēs to, kas saistīts ar emocijām, interesi. Jaunu jēdzienu apguve nostiprina bērnu atmiņu.

Domāšanas attīstība ir saistīta ar cēloņu un sekū sakarību atklāšanu starp lietām un norisēm. Jau 4 gadu vecumā bērni atklāj, ka parādību cēloņi var slēpties lietu īpašībās, piemēram, „galdiņš apgāzās, jo tam bija tikai divas kājas”. Bērni šajā vecumā intensīvi meklē cēloņsakarības, par to liecina viņu daudzie jautājumi, sākas „kāpēcīšu” vecums (Svence, 1999).

Vecumā no pieciem līdz septiņiem gadiem notiek bērna pakāpeniskā atbrīvošanās no iepriekšējās egocentriskās pozīcijas. Sākumā ir tikai vēlēšanās, vēlāk – arī prasme izdarīt izvēli, kā izturēties attiecībās ar citiem cilvēkiem. D. Markus atsaucas uz psihologijas doktoru un akadēmiķi G. S. Abramovu, kura šo periodu apzīmējusi ar atzinumu „Es varu būt dažāds”: „nekliegt”, „gribēt un iemācīties” u.tml. (Markus, 2003, 15).

Vidējā pirmsskolas vecumā bērns sāk vairāk ieklausīties, uzklaut teikto.

S. Veikiptere raksta, ka cilvēka valoda attīstās tiešā saistībā ar domāšanas attīstību, priekšstatu bagātināšanos. Lai veiktu šo pieņēmumu, ir veikti plaši pētījumi par bērnu valodas attīstību. Autore uzskata, ka te noteikti jāmin Ļ. Vigotskis, Ž. Piažē un citu psihologu veiktie

pētījumi. S. Veikptere min franču psihoanalītiķies F. Dolto uzskatu, ka valoda ir viss, kas bērnam ir visapkārt, tā ir tieši atkarīgi no tuvākas apkārtnes, respektīvi no mātes un tēva valodas. Turklāt mātes valodas ietekme visspilgtāk atspoguļojas bērna saistītajā runā (stāstījumos), kā arī vārdu krājumā. Tas savukārt norāda uz valodas sociālo nozīmi.

Autore akcentē arī I. Kaņepējas norādi, ka, attīstoties spriestspējai, loģiskai domāšanai, turpina veidoties saistītā runa – dialogs un monologs. Vecākā pirmsskolas vecuma bērni aktīvi piedalās sarunā, samērā pilnīgi un precīzi atbild uz jautājumiem, var paši formulēt jautājumus (Veikptere, 2013, 22, 23).

D. Markus uzsver, ka līdzīga ir mūsu cilvēku valodiskā attīstība, līdzīgas ir dažādu paaudžu un dažādu tautību bērnu runas grūtības, līdzīgi viņu izmantotie vārddarināšanas paņēmieni, locīšanas modeļi u.c., bet atšķirības rada dažādība tradicionālajā kultūrā un pārmaiņas cilvēku darbības jomās. Bērna valodisko darbību ietekmē tautas kultūra un cilvēku darbības lomas. Autore norāda uz to, ka arī mūsu bērna valodas attīstības vērojumi liecina, ka bērnam nepieciešamība runāt nepavisam nav pirmām kārtām prasība pēc sazināšanās ar bioloģiski nozīmīgiem signāliem, kuri palīdz izdzīvot zvēriem vai putniem. D. Markus min A. Vulānes atziņu – „nosaukt pasauli vārdā nozīmē ne tikai zināt, bet arī apjēgt” (Markus, 2007, 22, 25).

G. Tomele raksta, ka, tāpat kā runas un valodas funkcijas, tā arī bērna runas un valodas attīstības procesi ir nedalāmi – tie attīstās līdztekus un savstarpēji mijiedarbojas. Autore skaidro, ka Vācijā un ASV parasti lieto jēdzienu „valodas attīstība” (Sprachentwicklung, language development), ar to saprotot bērna individuālo runas un valodas attīstības procesu veselumā, savukārt Krievijā tiek lietots jēdziens „runas attīstība” (речевое развитие), ar to saprotot ne tikai indivīda runas kā procesa attīstību, bet arī indivīda valodas sistēmas attīstību. Semantiski abi jēdzieni ir ar atšķirīgu nozīmi, taču runas un valodas apguves procesa kontekstā parasti tie tiek lietoti ar vienu un to pašu saturisko nozīmi (Tomele, 2015, 223).

Izpētītais ļauj secināt, ka valoda ir ne tikai nācijas kultūras elements. Bērns ar savu valodisko darbību – runu – attīsta sevī spējas izteikt savas domas, attieksmes par lietām un notikumiem. Reizē ar valodu bērnam attīstās apkārtējās pasaules uztvere.

1.3. Dialogrunas veidošanās – viens no svarīgākajiem uzdevumiem vidējā pirmsskolas vecuma bērniem

Viena no svarīgākajām prasmēm, kas bērnam jāapgūst pirmsskolas vecumā, ir prasme lietot valodu saziņā, veidot dialogu. „Dialogs ir dzimtās valodas apguves skola un bērna socializācijas skola. Iesaistīšanās dialogā notiek ar dialogrunas palīdzību, kuras apguve ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem” (Eņģele, Tauriņa, 2017, 128).

I. Stangaine uzraksta, ka īpaša nozīme bērna runas attīstībā ir dialogam, kurā veidojas un pastāv starppersonu attiecības, vērstas uz izziņu un pašizziņu. Dialogs ir viena no saistītās runas formām, kurā atšķirībā no monologa notiek repliku, izteikumu mijiedarbība starp diviem vai vairākiem cilvēkiem. Dialogā pilnveidojas bērna valodas prasme, kā arī veidojas prasme plānot savu komunikatīvo uzvedību saskarsmē (Stangaine, 2013, 109).

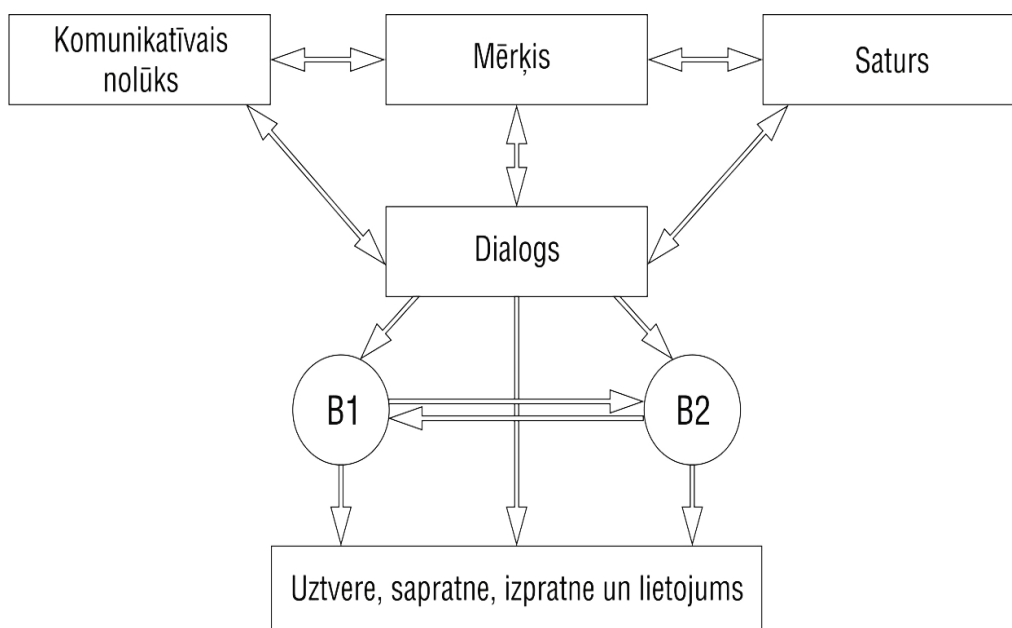
A. Tauriņa un Z. Enģele norāda uz pieaugušo līdzās, uz pieaugušā, pedagoga prasmi rosināt valodu attīstošu vidi, lai ar moderno tehnoloģiju ienākšanu mūsu dzīvē, iespējami lielāks laiks būtu savstarpējai saskarsmei runājot. Pieaugušo un bērnu komunikācijā īpaša loma ir jautājumiem. Ir ieteicams uzdot produktīvus jautājumus, kas sekmē bērna komunikatīvo kompetenci – valodas sistēmas, leksikas pilnveidi un komunikatīvo prasmju apguvi. Produktīvi un rosinoši jautājumi aicina bērnu domāt vai darīt, tie aktivizē partneri, pauž interesi par savu stāvokli, ierosina sarunu biedru apdomāt savas atbildes, bērns jūtas brīvāks, jo pats var izvēlēties, kādus faktus, idejas, informācijas pieaugušajam sniegt (Tauriņa, Enģele, 2017, 129).

D. Dzintere un I. Stangaine uzsver, ka skolotājam ir jācenšas attīstīt bērniem ne tikai prasmi vienkārši sazināties vienam ar otru, bet arī sekmēt dialogrunu un prasmi efektīvi komunicēt. Svarīgi, lai, dodoties uz skolu, bērni mācētu izmantot runas prasmi saskarsmē, viegli veidotu kontaktus ar apkārtējiem cilvēkiem, mācētu komunicēt dažādās situācijās, būtu noskaņoti uz konstruktīvu dialogu, spētu lietderīgi sadarboties ar komunikācijas partneriem. Galvenais mērķis, attīstot bērna dialogrunu pirmsskolas vecumā, ir iemācīt viņus izmantot dialogu kā savstarpējo attiecību formu. Lai bērns iemācītos izmantot dialogu, viņam ir jāapgūst visi dialoga veidi, kā arī jāapgūst dialoga veidošanās noteikumi – gan runas, gan sociālie. Ņemot vērā dialogrunas raksturu, autores min šī procesa divus aspektus:

- bērns mācās uztvert dažādas funkcionālās vienības, reaģēt uz sarunas partnera dialoga noteikumu izpildi (neizpildi);
- mācās izmantot dažādas dialoga replikas, lai pievienotos sarunai vai uzturētu sarunu un ievērotu dialoga noteikumus.

Pieaugušā uzdevums ir palīdzēt bērnam apgūt to pēc iespējas ātrāk. Jāpiezīmē, ka šo prasmju apgūšana notiek ciešā sadarbībā: bērns > pieaugušais un bērns > bērns. Sadarbības procesā bērni gūst dialogrunas pieredzi, izrāda komunikatīvu patstāvību, kas ir ļoti svarīga viņu attīstībai, kā arī turpmākajām mācībām skolā (Dzintere, Stangaine, 2007).

I. Stangaine raksta, ka dialoga mērķi (tas katram runātājam ir subjektīvs) ietekmē komunikatīvais nolūks un dialoga saturs, kas ir objektīvs rādītājs. Pirmsskolā bieži vien par dialoga saturu kalpo kopējā rotaļa. Izvērsta dialoga rezultāts ir dialoga partnera uztvere, sapratne, izpratne un lietojums. Dialoga komunikatīvais nolūks, mērķis, dialoga saturs, pats dialoga process un tā rezultāts veido vienotu dialoga struktūru (sk. 1. attēlu).

1.attēls. Dialoga struktūra (Stangaine, 2014)

Dialogrunas mērķis īstenojas komunikācijā, kur bērni viens otru uztver un saprot viens otra domu un realizē to arī darbībā vai tālākā komunikācijā.

Kā norāda Ž. Ž. Piažē, ir dialoga stadija, kurā 4 –5 gadus veci bērni izrāda nepieciešamību dalīties savos pārdzīvojumos, cenšas izstāstīt redzētās filmas vai noklausītās grāmatas saturu, pavēstīt par to, ar ko viņi bijuši aizņemti vai ar ko nodarbināti šajā brīdī. Bērni labprāt iesaistās savstarpējās sarunās, taču katrs sarunas dalībnieks runā par sev interesējošu tematu. Kaut arī tajā pašā laikā “sarunas biedri” klausās viens otru un saprot viens otru, tomēr vienota temata dialogā nav, nav sadarbības, katrs runā tikai par to, ko viņš dara, vai par to, ko viņš domā. Šis dialoga tips var izpausties ne tikai pirmsskolas vecumā, bet arī vēlāk un arī pieaugušajiem, kad sarunu biedru mērķis ir tikai izteikties (Piažē, 2002).

Valodas pētnieki pievērš uzmanību saistītās runas nozīmei valodas attīstībā, atstāstīšanai dialoga veidā, loģiskai, secīgai domu izklāsta veidošanai, vienkāršu paplašinātu, saliktu teikumu veidošanai bērna runā. Bērna runa atklāj to, kā bērns apguvis dzimto valodu, atspoguļo bērna attīstības līmeni.

Skolotāja prasme īstenot runas attīstības uzdevumus dažādās dienas darbībās ir ļoti svarīga un nozīmīga pieredze. Tieši tāpēc saruna ar bērnu ir būtiska vienmēr, un ir ieteicams labi saredzēt tās situācijas, kurās iespējams īstenot runas attīstības uzdevumus. Z. Anspoka skaidro, ka mūsdienu bērniem ļoti svarīgi, lai arī valodas mācīšanās process būtu tikpat dinamisks kā dzīve, lai valodas teksts papildina un precizē to pieredzi, kas iegūta kustīgas vai statiskas vizuālās informācijas veidā, lai paši bērni var piedalīties mācību uzdevumu izvirzīšanā, lēmumu pieņemšanā, lai runāšana ir nevis mākslīga, bet dabiska, lai sadarbības vide

starp skolotāju un bērniem ir tāda, kurā nav baiļu runāt, lai ir savstarpējā uzticēšanās, brīvas un vienlīdzīgas izpausmes iespējas, lai bērns saprot, ka netiek šķirots pēc tā, kāds ir viņa vispārējās attīstības vai valodas attīstības līmenis (Anspoka, 2013, 11).

Liela nozīme valodas apguvē un runas attīstībā ir pirmsskolas posmam, šajā vecumā galvenokārt tas ir dialogs un monologs, kurā attīstās ne tikai bērna runa, prasme uzdot jautājumus, bet arī prasme izsacīt atbilstošu domu atbilstošā vietā un laikā. Prasme jautāt un atbildēt, ievērot dialogrunas kultūru nodrošina cilvēkam dzīves laikā daudz jaunu iespēju, tā ir prasme, kura mūsdienu sabiedrības kontekstā ir ārkārtīgi nozīmīga. Dialogs ir mutvārdu runas pati dabiskākā forma. Tā ir runa, kas sastāv no replikām, reakciju virknēm. Runas situācija ir tā, kurā adresāts (runātājs, rakstītājs) un adresants (uztvērējs, lasītājs) savstarpēji sazinās (Eņģele, Tauriņa, 2017, 130).

Atsaucoties uz pieaugušā precizējošajiem jautājumiem, dažādiem aicinājumiem, ieteikumiem, bērns veiksmīgāk raksturo novērojumus, kļūst vērīgāks un precīzāk atdarina pieaugušo lietotos izteicienus, patstāvīgi veido stāstījumu. Valodas pētnieki norāda uz to, ka bērniem nepieciešams uzdot domāšanu rosinošus jautājumus.

I. Stangaine raksta, ka rotaļas procesā, spēlējot dažādas lomas, bērns tieši un netieši vingrina dialogrunas prasmi:

- izmantot runu dažādās situācijās;
- brīvi uzrunāt vienaudzi;
- uzdot daudzveidīgus jautājumus;
- adekvāti atbildēt uz jautājumiem, uzturot sarunas tematu;
- izmantot lūgumus, ierosinājumus un padomus; argumentēti izteikt savu viedokli, mācās pieņemt otra cilvēka viedokli;
- vienoties ar partneri par kopīgām darbībām
- risināt konfliktus sociāli pieņemamā veidā (Stangaine, 2014).

Bērns, izpildot lomu rotaļas, nokļūst dažādās situācijās, kas tieši vai netieši vingrina viņa runas prasmes, tai skaitā dialogrunas prasmes. Viņam jāprot turpināt iesākto dialogu, izteikties saprotami, saskaņot savu atbildi ar otras lomas uzdoto jautājumu, izteikuma saturu, izdomāt jaunas situācijas (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Bērnam, iesaistoties dialogā, jāprot vārdiski izteikt domu, rast kontaktu ar sarunas biedru. Dialogā saņemtā informācija tiek pārstrādāta: uztverta, apjēgta un interpretēta. Vienlaikus informācijas apmaiņas procesā cilvēks mācās sadzirdēt un ar toleranci izturēties pret dialoga partneri, izprast sevi un citus cilvēkus. I. Stangaine min N. Sapriginas atziņu, kura, aprakstot sapratnes mehānismu dialogā, adresāta darbību sadala trīs posmos: uztvere, sapratne

(izpratne) un iedarbība. Augsts savstarpējās sapratnes līmenis dod plašas iespējas veidot pozitīvas attiecības starp cilvēkiem: indivīds ir gatavs veidot dialogu, atvērts dažādiem uzskatiem, ievēro kultūras normas (Stangaine, 2003).

Analizējot dažādu autoru atziņas, var secināt, ka valodas un runas attīstībai ir būtiska ietekme gan uz bērna psihisko attīstību, gan uz komunikācijas prasmēm, gan uz rotaļu un spēļu darbībām. Dialogā bērns savas domas izsaka skaļi un apspriež teikto ar citiem.

1.4. Radošā rotaļa – līdzeklis bērnu dialogrunas sekmēšanai

I. Stangaine uzskata, ka pirmsskolas periodā, kamēr bērns aug un attīstās, iegūst jaunas zināšanas un prasmes, dialogrunas un komunikācijas attīstība tiek sekmēta tieši bērnustruktūrētajās rotaļās, ko daudzi zinātnieki dēvē par radošajām rotaļām (Stangaine, 2003).

I. Stangaines pētījuma izpēte ļauj secināt, ka rotaļās bērns attīsta un pilnveido dialogrunu, kas ir pamats bērna tālākai runas un valodas attīstībai. Pētījuma izpēte norāda uz skolotāja nozīmi un vadību bērnu rotaļdarbībā, runas un valodas attīstības sekmēšanu.

V. Golubina atsaucas uz E. Ēriksonu, ka bērns, jau būdams pietiekami patstāvīgs, grib piedalīties dažādās darbībās, rotaļās, kam šajā vecumposmā ir sevišķi nozīmīga loma, jo rotaļas palīdz bērniem iepazīt un pārdzīvot dažādas pieaugušo dzīves situācijas, izspēlēt tās, atdarinot pieaugušos. Ja bērns šajās darbībās netiek traucēts, ja tiek ļauts darboties viņa iztēlei un viņš saņem atbildes uz saviem daudzveidīgajiem jautājumiem, bērnam nostiprinās daudzveidīga iniciatīva. Ja bērna darbība tiek apspiesta un ierobežota vai saukta par nevajadzīgu, pieaugušo traucējošu, rotaļas un jautājumi tiek saukti par muļķīgiem, bērnam pamazām rodas vainas apziņa, kas pāriet uz nākamajām attīstības stadijām. Tās var nākotnē izraisīt atriebīguma un agresivitātes veidošanos (Golubina, 2007, 100).

Pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā šobrīd bērna runas attīstību izprot plašāk – ne tikai kā bērna individuālo runas spēju attīstību, spēju uztvert un producēt runu, bet arī kā prasmi veidot dialogu, dialoģiskas attiecības ar pieaugušajiem un bērniem (Stangaine, 2003, 109). Psihologi, valodas pētnieki norāda uz bērnu rotaļu darbību pirmsskolas vecumposmā kā nozīmīgu faktoru bērnu psihiskās attīstības sekmēšanā, saņemot atbildes uz sev nozīmīgiem jautājumiem.

Viens no pirmsskolas perioda psihiskās attīstības priekšnosacījumiem ir lomu un sižeta rotaļu spēlēšana (bērni sevi sāk identificēt ar noteiktām lomām, sāk ievērot rotaļu noteikumus, seko tiem līdz, tādējādi attīstot paškontroli un normu izpratni, apgūst sociālās uzvedības normas). Šī perioda psihiskā attīstība ir pamatā ar pārējo attīstības periodu rezultātiem (Svence, 1999, 77).

I. Stangaine sniedz vairāku autoru rotaļas un spēles definējumu, piemēram, bērnu brīvo rotaļu, ko bērni rada paši, H. Švarcmane dēvē par bērnostukturētu rotaļu. Komandu spēles, galda spēles un citas labi strukturētas rotaļas, kuras pieaugušie parāda bērniem un kurām, iespējams, vajag vecāku vai skolotāju atbalstu, attiecas uz pieaugušo strukturētām rotaļām (spēlēm). Bērnostukturētajās rotaļās, sadarbojoties ar rotaļu biedriem, komunikācijas procesā bērns eksperimentē ar savu runu, kura nav atrauta no īstenības, no bērna praktiskās darbības, viņa aktivitātes. Runa ir bērna saprātīgas darbības nepieciešama sastāvdaļa.

Interesi piesaista vācu zinātnieces R. Cimmeses pētījums par pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstību ar kustību palīdzību. Autore uzsver, ka bērna runas attīstība ir jāskata ciešā saistībā ar viņa kustību attīstību, īpaši pirmajos dzīves gados. Kustības pozitīvi ietekmē visas runas attīstības jomas (Stangaine, 2003, 2).

Izmēģinājumu rezultātā tika gūts apstiprinājums tam, ka „rotaļa bērnam rada daudzveidīgas situācijas, kurās viņš var eksperimentēt ar savu valodu, tieši un netieši vingrinoties dialogrunas prasmes apguvē” (Stangaine, 2015, 198). Rotaļa, bērnam patīkama komunikatīvā vide parasti motivē bērnu iesaistīties sarunā ar vienaudžiem vai pieaugušajiem. D. Markus un T. Zīriņa raksta, ka šī prasme izrādījās arī būtiska projekta LAMBA uzdevumu īstenošanas laikā, kad bērniem bija jāpiedalās gan fonēmu izrunas pārbaudē, gan morfoloģijas eksperimentos un runas korpusa veidošanā. Pētnieki saskārās gan ar to, ka pirmsskolas vecuma bērni bija atraisīti, viegli iesaistījās sarunā, precīzi reaģēja uz pētnieka jautājumiem un norādījumiem, gan arī ar to, ka bija nepieciešams ilgāks laiks, lai mazos sarunas partnerus iedrošinātu sarunai, atgādinot, kas jādara u. tml. Lai gūtu vēlamo rezultātu, pieaugušajam te jāizmanto gan verbālie līdzekļi (uzslavas, iedrošinājums utt.), gan dažādi citi materiāli resursi (piemēram, rotaļlietas), gan arī savas runas paraugs. Autore uzsver, ka diemžēl mūsdienās bieži vecāku komunikāciju ar bērnu jau agrīnā vecumā aizvieto digitālo tehnoloģiju izmantošana un samazinās verbālā komunikācija ar bērnu. Dažādu tehnoloģiju izmantošanai ir pozitīva nozīme bērnu attīstībā, tomēr ir jāievēro nosacījums, ka vislabākos rezultātus bērnu valodas attīstībā agrīnā vecumposmā varēs gūt tad, kad tehnoloģijas izmantos kopā ar vecākiem un notiks saruna par redzēto (Markus, Zīriņa, 2016).

Minētie LAMBAS pētījumi norāda uz to, ka tieši rotaļā bērns spēj pilnveidot savas valodas prasmes. Rotaļā notiek komunikācija ar citiem bērniem, pieaugušajiem, bērns var dalīties ar savu pieredzi, domām, atklāt savu uztveri par lietām un notikumiem.

Bērni veido spriedumus, balstoties uz savu subjektīvo jēdzienu izpratni, tādēļ ļoti reti, lietojot jēdzienus, reproducē gatavus spriedumus, jēdzienu aprakstos bērni atklāj, kā viņi rada vārda nozīmi, kas ir tas, ko viņi uztvēruši savos vērojumos pieaugušo runā, cik vispārināti vai konkrēti attiecīgais jēdziens ir izprasts, cik tas ir aprakstāms ar priekšmetiskām pazīmēm, ar

izjūtām, ar attieksmi, definējoši vai aprakstoši, ar ko jēdziens asociējas, ir salīdzināms, tātad – kam tas ir līdzīgs vai no kā atšķirīgs (Markus, 2007, 55).

D. Markus un A. Vulāne uzsver, ka bērna runas un valodas attīstību ietekmē dažādi faktori – gan bioloģiskie un sociālie, gan valodas vide un pirmsskolas izglītības process, tāpēc, izzinot runas kvalitāti un valodas apguves specifiku, būtiski ņemt vērā ģenētikas, psiholoģijas, pedagogijas atziņas, jaunākos pētījumus logopēdijā un ontolingvistikā. D. Markus un A. Vulāne min starpnozaru pētījumus par zēnu un meiteņu bioloģiskajām atšķirībām un to ietekmi uz valodas attīstību, ko veica J. Raipulis un V. Romenkova. Bērna valodas attīstībā būtiska nozīme ir tam, kā un cik daudz ar viņu sarunājas pieaugušie, vai tiek lasītas pasakas, apgūtas tautasdziesmas, minētas mīklas, lasīti literārie darbi, kādi TV raidījumi tiek skatīti un pārrunāti u. tml. Jo valodas vide bagātāka ar labiem paraugiem, jo vairāk bagātinās bērnu vārdu krājums, paplašinās viņu valodiskā pieredze un attīstās emocionālā pasaule (Markus, Vulāne, 2017 19).

I. Stangaine min psihologa Dž. Brunera atziņu, ka bērns savu dzimto valodu apgūst kontekstā ar praktisku darbošanos, un viņa runas neprecizitātes nav saistītas ar nepatīkamām sekām, kā tas mēdz būt mācībās. Zinātnieks uzsver, ka valodas attīstību bērnam nodrošina ne tik daudz valodas mācīšana, cik iespēja eksperimentēt ar valodu un personīgo domāšanu. Nereti sarežģītas gramatiskas konstrukcijas pirmoreiz tiek lietotas rotaļas laikā, vēl pirms bērna ir aktīvi tās sācis tās pielietot konkrētu apstākļu apzīmēšanai ikdienā (Stangaine, 2011, 40).

Izdevumā „Ideju krātuve pirmsskolai” ir minēts, ka rotaļām ir būtiska nozīme bērna vispārējā attīstībā, arī valodas attīstīšanā. Jāievēro – jo bērns ir mazāks, jo mazāka ir arī viņa uzmanības noturība. Īstais brīdis rotaļai ir tad, kad bērns nav izsalcis, viņam nenāk miegs un viņš ir mierīgs. Taču rotaļa ir jāpārtrauc, līdzko tiek pamanīta pirmās noguruma pazīmes. Bērns pats nosaka ritmu (Ideju krātuve pirmsskolai, 2013, 12).

D. Dzintere, atsaucoties uz L. Artjomovas atziņām, norāda, ka bērna aktivitātes līmenis sevišķi augsts ir rotaļās, kuras izraisījušās spontāni. Aktīvie bērni sadala lomas, nosaka rotaļas saturu, savstarpējās attiecības, rada rotaļas intelektuālo un tikumisko atmosfēru (Dzintere, 1984, 43).

D. Dzintere raksta, bērns radošajās rotaļās mācās. Pedagogi un psihologi izdala vairākas radošas rotaļas īpatnības, kas sekmē bērnu mācīšanos rotaļā:

- rotaļas centrā ir bērnu idejas un intereses;
- bērns rotaļā jūtas kā situācijas noteicējs;
- bērns labāk atceras un iegaumē to, ko dara un uzzina rotaļu laikā, jo šīs zināšanas gūst caur emocijām un pozitīvām izjūtām;
- mācīšanās rotaļas laikā norit vieglāk, bērnam neizveidojas bailes un nerodas barjera, kas nereti rodas nodarbībās;

- rotaļa nāk no paša bērna, tajā bērns izjūt savu Es, savas vajadzības, ko viņš cenšas apmierināt pats vai ar pieaugušā atbalstu;
- rotaļā bērns var pētīt un eksperimentēt;
- rotaļā bērns nevar kļūdīties, jo rotaļā nav pareizu vai nepareizu atbilžu vai rezultātu;
- rotaļas ir paša bērna ierosinātas, tās sekmē viņa pašiniciatīvu, gribas un prāta piepūli (Dzintere, 2001).

Pedagogi un psihologi atzīmē, ka starp bērniem rotaļā pastāv divēju veidu attiecības – lomu un reālās. Lomu attiecības ir saistītas ar to, ka bērns izpilda savu lomu, sadarbojas ar pārējām lomām – kā skolotājs „māca” savus bērnus, kā „veikalā direktors” izturas pret pārdevējiem, bankas direktors pret saviem padotajiem utt. Reālas attiecības izpaužas lomu sadalē, konfliktos, pamācībās utt. Īpaši spilgti tās izpaužas vecākajā pirmsskolas vecumā, jo bērns rotaļājas kopīgās rotaļās tāpēc, ka viņi spēlējas ne tikai „blakus”, bet kopā cits ar citu. Sociālās attiecības atklātā veidā izpaužas citam ar citu. Līdz ar to mainās arī lomu saturs.

Jāpiemin, ka šajā vecumā radošajās rotaļās lomu sadarbība ar priekšmetiskajām darbībām, lomu dialogiem pakāpeniski nomaina verbālā sadarbība, iekļaujot lomu dialogus, izteikumus. Lomu savstarpējās attiecības sevišķi spilgti izpaužas lomu sarunas – to saturā, tonī u.c. (Dzintere, Pučure, 2003, 37–38).

Valodas pētnieki norāda, ka bagātas valodas vide un tās uzturēšana attīsta bērna valodu. Pētījumos tiek akcentēts arī tas, ka pedagoga vai pieaugušā valodai nav jābūt bērna izteikumu līmenī, bet jābūt nedaudz augstākai par to, kādu bērns lieto savā aktīvajā runā.

D. Markus uzskata par ideālu darbošanos ar bērnu, kurā pieaugušais izmanto tādu izteiksmes veidu, kas ir nedaudz augstāks par to, kādu patlaban savā aktīvajā runā lieto bērns. Autore raksta, ka tas saskan arī ar Ļ. Vigotska atziņu par tā saucamo orientēšanos uz tuvāko attīstības zonu. Pazīstot bērnu un novērtējot viņa pašreizējo attīstības līmeni, svarīgi atrast veidu, kā palīdzēt viņam dziļāk un plašāk apgūt pasauli, valodu un runu. Arī 21. gadsimta bērnu valodas un runas pētījumi apliecina to pašu, proti, jo vairāk bērns attīsta savu valodu, jo bagātāks ir viņa vārdu krājums, jo plašāk „attīstās domāšana – vārdi rosina jaunus domāšanas modeļus, rada asociācijas, ierobežots vārdu krājums ne tikai neļauj izteikties, bet arī kavē bērna domāšanu” (Markus, 2007).

Tikai bagātas valodas vides radīšana un uzturēšana ir valodas sekmīgas apguves priekšnosacījums. Bērnam svarīgi dzirdēt un mācīties pakāpeniski uztvert un izprast valodai raksturīgo skanējumu. Nekādā gadījumā nevajadzētu ignorēt arī sinonīmus un tēlainās izteiksmes līdzekļus. Tieši otrādi – bērnam svarīgi pierast pie izteiksmes līdzekļu dažādības. Jūtot bērna apmulsumu, neizpratni, pieaugušajam vienmēr ir iespējams mainīt runas veidu,

piedāvāt skaidrojumu un izmantot citus pedagoģiskos līdzekļus (Anspoka, Stangaine, 2017, 46).

Valodas pētnieki norāda uz to, ka līdz ar valodas attīstību notiek arī domāšanas procesu attīstība. Nozīme ir arī pieaugušā runas izteiksmei, tēlainībai, kurā bērns uztver pieaugušā runu un veido izpratni par lietām, notikumiem.

Valodas pētnieces Z. Enģele un A. Tauriņa raksta, ka pēdējos gadu desmitos bērnu rotaļu vide ir mainījies, laiks, ko bērni pavada rotaļājoties, ir samazinājies. Mūsdienās bērna pieredze tiek veidota ar plašsaziņas līdzekļiem. Virtuālā realitāte aizvieto reālo pasauli. Plašais informācijas klāsts televīzijas un modernās tehnoloģijas izmantošanas procesā pirmsskolēna dzīvē nereti veido vidi, kurā pieaugušie mazāk sarunājas ar bērnu, maz stāsta, jautā un rosina atbildēt. Pirmsskolas vecuma bērnu audzināšanas produktivitāte tiešā veidā ir atkarīga no skolotāja profesionālās kompetences, empātijas, viņa prasmes adekvāti uztvert un novērtēt bērnu mēģinājumus, uzdrīkstēšanos un riskēšanu, pieņemt un atbalstīt bērnu, vienlaikus sekmējot viņa labvēlīgas savstarpējās attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem dažādās saskarsmes situācijās (Enģele, Tauriņa, 2017, 128).

Analizējot dažādu autoru atziņas, var **secināt**, ka:

- valoda pastāv divās formās – kā nosacīta zīmju sistēma un kā runas realizācijas iespējas. Katrs runas veids – mutiskā, rakstiskā, žestu valoda – satur savas komunikatīvās un ekspresīvās īpašības;
- valoda veic vairākas funkcijas. Valoda ir izziņas līdzeklis, domāšanas līdzeklis, cilvēka apziņas izpausmes līdzeklis, sazināšanās līdzeklis, ietekmēšanas līdzeklis, kultūras veidošanas, apgūšanas un izplatīšanas līdzeklis, viena no svarīgākajām tautas un nācijas pazīmēm;
- runai kā sarunvalodai piemīt nejausības iespēja, sarunājoties var veidoties jaunas teikuma konstrukcijas, jaunvārdi. Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, tā ir līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru;
- dialogrunas attīstība ir viens no galvenajiem uzdevumiem vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības sekmēšanā. Bērna runas un valodas attīstības procesi ir nedalāmi – tie attīstās līdztekus un savstarpēji mijiedarbojas. Valodas attīstības procesā bērns apgūst valodu dažādu kompetenču līmenī;
- viens no pirmsskolas perioda psihiskās attīstības priekšnosacījumiem ir lomu un sižeta rotaļu spēlēšana, bērni sevi sāk identificēt ar noteiktām lomām, sāk ievērot rotaļu noteikumus, seko tiem līdz, tādējādi attīstot arī dialogrunas prasmes;

- rotaļa, bērnam patīkama komunikatīvā vide parasti motivē bērnu iesaistīties sarunā ar vienaudžiem vai pieaugušajiem;
- mūsdienās bieži vecāku komunikāciju ar bērnu jau agrīnā vecumā aizvieto digitālo tehnoloģiju izmantošana un samazinās verbālā komunikācija ar bērnu.

2. Empīriskais pētījums par bērnu dialogrunas veidošanos radošajās rotaļās

2.1. Pētījuma metodoloģiskais pamatojums

Darba autore veic pētījumu Rīgas "X" pirmsskolas izglītības iestādē, vidējā vecuma bērnu grupā, pētījumā piedalās 17 bērni.

Pamatojoties uz bakalaura darbā apskatīto iztirzāto tēmu, mērķis ir – praktiski izzināt un atspoguļot vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas veidošanos radošajās rotaļās. Lai to īstenotu, darba autore izstrādāja pētījuma plānu:

- pētījumu bāzes izvēle;
- pētījumu metožu atlase;
- kritēriju izstrāde;
- bērnu dialogrunas prasmju raksturojums (pētījuma sākumā un beigās);
- iegūto rezultātu analīze.

Bakalaura darbs sākas ar teorētisko daļu, kurā tika izvēlēts temats, noteikti uzdevumi, izstrādāta hipotēze, zinātniskā darba metodika. Veicot pētāmās problēmas teorētisko izpēti, tika analizēta pedagoģiskā, psiholoģiskā un filozofiskā literatūra par valodu un runu, lomu rotaļām un dialogrunas nozīmi vidējā pirmsskolas vecuma bērna attīstībā.

Rakstot empīrisko daļu, pēc izstrādāta pētījuma plāna tika veikta pētījumu metožu atlase. Pētījumā tika izmantotas šādas metodes: pedagoģiskais vērojums, pārrunas ar bērniem un iegūto rezultātu analīze.

Novērošana – pedagoģiskā novērošana ir pedagoģiskā metode, ar kuras palīdzību pētniecības rezultāts tiek iegūts tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos. Netīšā pedagoģiskā novērošana ir kā palīgmetode bērnu izpētē. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā novērošana ir definēta kā mērķtiecīgs izziņas process, kurā, ilgstoši vai atkārtoti vērojot, ko uzzina, secina, kam izseko, ko uzmana. Novērošanu kā empīrisku pētniecības metodi lieto, lai iegūtu informāciju, pārbaudītu hipotēzi, teoriju u.tml. Pēc novērošanas uztvertā informācija tiek apkopota, skaidrota, vispārināta (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 111).

Izvēlētās bērnu grupas novērošana tika veikta ar mērķi iegūt informāciju un izzināt, kā attīstās bērnu valoda un runa lomu rotaļās. Novērošana ļauj pārbaudīt pētījumā izvirzīto hipotēzi par to, kā lomu rotaļās sekmē vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas veidošanos. Novērošanas metodes lietošana pētījumā ļauj izdarīt apstiprinājumu teorētiskajām atziņām. Novērošanas procesā bērns tiek novērots darbībā un dabiskā vidē. Tiek izzināta pētāmās bērnu grupas un katra bērna valoda, runas attīstības līmenis.

Pārrunas ar bērniem – kā norāda I. Jurgena, pārrunas ir pedagoģisko parādību izziņas veids, sarunas procesā dabiskos dzīves apstākļos. Pārrunām jābūt mērķtiecīgām, plānveidīgām, tajās jāievēro individuālā pieeja un pedagoģiskais takts (Jurgena, 1998, 71). Bet H.G. Gadamers min, ka saruna ir saprašanās process, kurā sarunas partneri iedziļinās un rēķinās viens ar otra redzespunktu, lai saprastu to, ko otrs saka, savstarpēji saskaņo viedokļus, lai varētu vienoties par lietu (Gadamers, 1999, 360).

Pētījuma autore izmanto sarunas un pārrunas ar bērniem, lai izzinātu, kādas rotaļas bērniem patīk, kā bērni komunicē ar pieaugušo. Sarunu un pārrunu laikā bērns jautā, mātās uzklausa, izsaka un pamato savas domas. Sarunas notiek dabiskos, nevis mākslīgi radītos apstākļos, tāpēc nekas nav iepriekš paredzams; notikumus var izprast, tikai uzlūkojot tos kontekstā ar konkrētiem apstākļiem.

Iegūto datu analīze – tās pamatā ir domāšanas darbība, kas loģiskas abstrakcijas ceļā sadala ideālo vai materiālo objektu sastāvdaļās, pēta katru no tām atsevišķi, nosaka sastāvu, konstatē līdzīgo un atšķirīgo, izzina cēloņus utt. (Pedagoģijas terminu skaidrojušā vārdnīca, 2000, 13).

Pētījuma noslēguma posmā, fiksējot darba rezultātus, tiks īstenota rezultātu analīze un iegūts apstiprinājums izvirzītajai hipotēzei, ka lomu rotaļas sekmē vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas pilnveidi.

Pētījuma noslēguma posmā, fiksējot darba rezultātus, tiks īstenota rezultātu analīze un iegūts apstiprinājums izvirzītai hipotēzei, ka radošā rotaļa sekmē vidējā pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas pilnveidi.

Pirms pētījuma praktiskās veikšanas tiek izstrādāts pētījuma plāns, kuru veiksmīgi realizēja:

- pētījuma bāzes izvēle - 17 bērni;
- pētījumu metožu atlase;
- vērtēšanas kritēriju atlase – 5 kritēriji;
- bērnu dialogrunas raksturojums (pētījuma sākumā un beigās);
- dialogu izveide;
- sarunas ar bērniem;
- iegūto rezultātu analīze un secinājumu izdarīšana.

2.2. Bērnu dialogrunas raksturojums pētījuma sākumā

Pētījums – dialogrunas veidošanos radošajā rotaļā tika veikts grupā, kurā bērnu vecums 3,4 -5 gadi. Kopā grupā ir 16 bērni un divas pirmsskolas skolotājas un auklīte.

Pētījuma autore apsekoja mācību vidi grupiņā. Vide veicina bērnu interesi par radošu rotaļdarbību, un darbošanās mācību centros sekmē komunikāciju saskarsmē, pilnveido runu un valodu.

Mācību telpa ir sadalīta pa centriem:

- **dabas centrs** – telpaugu audzēšana un tā kopšana, sēklas dabas materiāli – čiekuri, kastaņi, gliemežvāki, zīles, smiltis, jūras kociņi u.c. materiāli, ko izmanto mācību apguves procesā;
- **matemātikas centrs** – galda spēles, didaktiskās spēles, puzzles, attēlu komplekti, skaitļu/ciparu kartītes, skaņu/burtu kartītes, ģeometriskās formas, figūras, pamatkrāsu komplekts, spēļu nauda u.c.;
- **konstruēšanas centrs** – celtniecības kluči, "Lego", konstruktori, koka kluči, didaktiskie konstruēšanas elementi;
- **valodas un runas centrs** – bilžu grāmatas, bērnu žurnāli, enciklopēdijas, pasakas, dzejoļi, burtu trafareti, didaktiskās spēles u.c.;
- **mājturības un tehnoloģijas centrs** – vēršanas, aušanas, pogāšanas, šūšanas (plastmasas), u.c. izdales materiāli;
- **radošais centrs** – lelles, plastmasas trauki, sīkās rotaļlietas (dzīvnieki, koki, transporta līdzekļi u.c.), materiālā bāze radošajām rotaļām.

Tika novērots, ka bērnu aktivitāte radošajā centrā dienas ritā ir rosīga. Laikā, kad nenotiek mācību nodarbības, bērni darbojas radošajā centriņā. Bērni komunicē savā starpā, veido dialogus izvēloties sev tobrīd aktuālāko. Bērni, kuri interesējās par dabas centru, uzmanīja, vai puķītei nevajag ūdeni, cik daudz ir paaudzies stādiņš, savas darbības bērni komentēja. Arī skolotāja mudināja bērnus komentēt savu darbību, pastāstīt pieredzi. Skolotāja bērniem uzdeva kāpēcīša jautājumus, tādējādi veicinot bērnu dialogrunu, stāstītprasmi. Var secināt, ka bērni prot izmantot dabisko mācību vidi rotaļām patstāvīgi, veidojot komunikāciju vienam ar otru un ar pieaugušo.

Balstoties uz teorētiskajā darba daļā izpētītajām pedagogijas un psiholoģijas, filozofijas zinātnieku atziņām par valodu un runu tika izveidoti kritēriji pētāmās grupas bērnu dialogrunas vērtēšanai (sk. 2. tabulu).

2.tabula. Dialogrunas vērtēšanas kritēriji

Kritēriji	Līmenis		
	Augsts –3 balles	Vidējs –2 balles	Zems –1 balle
Interese par lomu rotaļām	Aktīvi iesaistās rotaļās, izrādot lielu interesi, spēj izdalīt lomas.	Izrāda interesi par sev aktuālām rotaļām	Reti izrāda interesi par rotaļām, neiesaistās tajās ar citiem grupas bērniem
Prasme iesaistīties dialogā atbilstošā situācijā	Vienmēr iesaistās dialogā un pamato savu viedokli	Iesaistās dialogā par interesējošiem jautājumiem	Neizrāda interesi vai arī reti iesaistās dialogā
Prasme uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem	Aktīvi iesaistās sarunās, jautā un atbild par rotaļas noteikumiem un gaitu	Uzdod sev interesējošos jautājumus un atbild uz vienkāršiem jautājumiem	Neprot uzturēt sarunu par izvēlēto tēmu. Neuzdod jautājumus un neatbild uz tiem.
Prasme uzsākt sarunu	Uzdod secīgus jautājumus, ko veido atbilstoši situācijai	Uzdod vienkāršus jautājumus, kas bieži atkārtojas	Sagādā grūtības jautājumu uzdošana.
Prasme ievērot dialogrunas kultūru	Ir pieklājīgs. Pauž pozitīvu attieksmi, prot uz klausīt. Lieto pieklājības frāzes rotaļā	Komunicē ar grupas biedriem, rotaļas laikā dažreiz izmanto pieklājības frāzes	Reti lieto pieklājības frāzes, savstarpēji komunicējot ar citiem grupas biedriem

Pēc izstrādātajiem kritērijiem tika uzsākta pētāmās grupas novērošana un raksturošana pētāmās problēmas aspektā. Bērnu raksturojums tapa ar grupas skolotāju palīdzību, bērnus novērojot dažādās rotaļās, tika izstrādāts katra bērna individuālais raksturojums. Bērnu vārdi ir mainīti.

Sāra (3 gadi) – emocionāla, nelabprāt iesaistās nodarbībās. Spēlējas vienatnē, bet ik pa laikam var novērot vēlmi iesaistīties grupas nodarbībās un rotaļās ar saviem grupas biedriem. Dažreiz izmanto pieklājības frāzes.

Elza (4 gadi) – dzīvespriecīga meitene, noteikti piemīt aktrises spējas, spēj izspēlēt jebkuru lomu, vienmēr vēlas būt uzmanības centrā. Ļoti patīk dejot grupiņā pie spoguļa. Draudzīga ir tikai pret dažiem bērniem, ar jaunajiem bērniem īpaši nekomunicē. Patīk komandēt un izrīkot citus grupas biedrus. Veicot patstāvīgus darbus, ir neuzmanīga, un ātri zūd interese.

Jasmīna (4 gadi) – ļoti draudzīga un jauka meitene. Visi grupas biedri vēlas būt viņas draugi. Meitenei īsti nav sava viedokļa, pakļaujas citu darbiem un nedarbiem. Iesaistās vadošās lomu rotaļās. Labprāt apgūst ko jaunu, vēlas apgūt visu pati. Ievēro runas kultūru, pieklājīga un atsaucīga. Mācās savas domas pamatot.

Paula (3 gadi) – spītīga meitene, ja ko ieņem galvā, tad to dara. Iesaistās dialogā par sev interesējošiem jautājumiem. Grūtības komunikācijā ar vienaudžiem. Savā nodabā sarunājas un spēlējas. Izrāda intresi par sev aktuālām rotaļām.

Katrīna (4 gadi) – apzinīga, centīga, jūtīga, kārtīgi, ļoti izpalīdzīga - veic uzdotos darbus. Patīk dziedāt un dejot un iesaistās dažādās rotaļās. Stāsta savas izdomātās pasakas, ko izspēlē dažādās radošajās rotaļās. Ikdienā ievēro pieklājības frāzes.

Oskars (5 gadi) – aktīvs, dažkārt ignorē grupas noteikumus. Daļēji izprot uzdotos uzdevumus, darbus veic ātri un nekārtīgi. Neiesaistās grupas rotaļās, izrāda interesi par sev aktuālām rotaļām. Spēlējas pats savā nodabā un izspēlē dialogu pie sevis.

Lukass (4 gadi) – kluss un mierīgs. Kontaktējas ar saviem grupas bērniem un pieaugušajiem. Brīžiem nedrošs. Ļoti patstāvīgs. Uzdod jautājumus. Pabeidz iesāktos darbus, kā arī rūpīgi un kārtīgi izdara darbus. Iesaistās rotaļās un ir ļoti draudzīgs. Ievēro runas kultūru un ir pieklājīgs.

Līga (4 gadi) – aktīva un dzīvespriecīga. Iesaistās radoši lomu rotaļās, kur iesaista arī pārējos grupas bērnus. Iesaistās savstarpējos dialogos un sarunās, saskarsmē strīdas un grib būt galvenā.

Kaspars (4gadi) – labprāt iesaistās rotaļās ar citiem bērniem. Patstāvīgi darbojas nodarbībās. Ļoti centīgs, visus darbiņus izdara līdz galam. Mācās paust savas domas. Ievēro runas kultūru. Mācās būt draudzīgs.

Kārlis (4 gadi) – skaļš, taisnības meklētājs, izteiktas līdera pozīcijas. Vienmēr cenšas panākt, lai grupas biedri klausās viņā un visu darītu, kā viņš grib. Rotaļnodarbībās uzcītīgs. Reti iesaistās dialogos.

Karls (4 gadi) – notiek adaptācijas process, nesēn uzsāka bērnudārza gaitas. Mierīgs un draudzīgs, klusāks nekā citi grupas zēni. Vairāk iesaistās meiteņu kolektīvā, jo zēns ir mierīgs un pieņem meiteņu noteikumus. Pieklājīgs un izpalīdzīgs. Ievēro runas kultūru.

Marta (4 gadi) – aktīva, radoša, patstāvīga, kontaktējas ar visiem grupas biedriem. Iesaistās visās nodarbībās. Pauž savas domas, iesaistās lomu rotaļās. Ievēro runas kultūru. Izprot uzdotos uzdevumus un spēj tos veikt patstāvīgi. Grib būt līdere starp grupas biedriem.

Kate (5 gadi) – aktīva un māk par sevi pastāvēt, neļauj sev darīt pāri un arī aizstāv vājākos. Vairāk draudzējas ar zēniem. Mācās pamatot savas domas. Iesaistās sarunās par sev interesējošām tēmām. Pauž pozitīvu attieksmi, prot uz klausīt. Lieto pieklājības frāzes rotaļā.

Ērika (3 gadi) – droša, pieklājīga, komunikabla. Mācās izprast uzdotos uzdevumus un veikt tos patstāvīgi. Pozitīva attieksme pret nodarbībām. Iesaistās dažādās rotaļās. Iesaistās sarunās – dialogos.

Kristaps (3gadi) – aktīvs un kustīgs, neļauj izteikties, kā arī neuzklausa citus. Sagādā grūtības jautājumu uzdošana. Spēlējas, kad tuvumā neviena nav. Neprot uzturēt sarunu par izvēlēto tēmu. Neuzdod jautājumus un neatbild uz tiem. Izraisa grupā konfliktsituācijas, nevēlas būt draudzīgs ar citiem grupas bērniem, kā arī nedalās ar mantām. Reti izmanto pieklājības frāzes savstarpējā komunikācijā ar pārējiem grupas biedriem.

Adriāns (4 gadi)- aktīvs, ģimenē ir divas valodas – krievu un latviešu, vairāk dominē krievu valoda. Adaptācijas periodā zēnam sagādāja grūtības komunikācija, valoda bija barjēra sarunā ar citiem bērniem. Grūtības rada jautājumu uzdošana un atbildes uz jautājumiem atbild ar vienu vārdu. Ir pieklājīgs un pauž pozitīvu attieksmi.

Gabriela (4 gadi) – mazas grūtības sagādā ierašanās bērnudārzā. No rītiem klusa un kautrīga, bet tieši nodarbību un rotaļu laikā atvērās. Ikdienā vislabāk Gabrielai patīk darboties ar krāsām un spēlēt dažādas sižetiskās rotaļas, attēlojot skolotāju, gan darbības no mājas dzīves. Labprāt piedalās nodarbībās, atbild uz jautājumiem un komunicē ar grupas bērniem. Gabrielai ir spilgta iztēle, rotaļu laikā patīk iejusties dažādos tēlos. Visbiežāk tieši Gabriela rotaļājoties ārā vai grupa, uzņemas vadību, iedalot lomas arī pārējiem bērniem vai pasakot ko viņiem darīt.

Bērni pēc runas attīstības līmeņa, rakstura, uzvedības ir ļoti atšķirīgi, katrs ar savu personību. Bērna uzvedības motivācijas pamatā galvenokārt ir vajadzība pēc drošības, emocijām, pašvērtējuma, viņi ir motivēti gūt panākumus un sasniegumus. Būtiski, lai mēs paslavētu bērnu, kad viņam kaut kas ir ļoti labi izdevies, tādējādi motivējot jauniem sasniegumiem.

Var secināt, ka pētāmās grupas bērni ir atšķirīgi, katrs ir ar savu individualitāti un redzējumu uz apkārtējo pasauli. Novērojuma laikā un veicot pierakstus par grupas bērniem, tika pievērsta uzmanība bērnu savstarpējai dialogrunai rotaļu laikā.

Novērošanas rezultātā bērnu dialogrunas prasme radošajās rotaļās tika izvērtēta pēc iepriekš izstrādātiem kritērijiem (sk. 3. tabulu).

3. tabula. Bērnu dialogprasmes vērtējums pētījuma sākumā

Bērnu vārds	Interese par lomu rotaļām	Prasme iesaistīties dialogā atbilstošā situācijā	Prasme uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem	Prasme uzsākt sarunu	Prasme ievērot dialogrunas kultūru	Kopā
Sāra	2	2	1	2	1	8
Elza	3	3	3	3	2	14
Jasmīna	3	2	2	3	3	13
Paula	2	2	1	1	2	8
Katrīna	3	2	2	3	3	13
Oskars	1	1	1	1	2	6
Lukass	2	1	2	2	3	10
Līga	3	2	2	2	1	10
Kaspars	2	2	2	3	2	11
Kārlis	2	1	1	3	1	8
Karls	2	2	2	2	2	10
Marta	3	2	3	3	2	13
Kate	3	2	3	3	3	14
Ērika	3	2	2	3	2	12
Kristaps	1	1	1	1	1	5
Gabriela	3	3	3	3	2	14
Adrians	2	1	1	1	2	7

augsts līmenis: 12 –15 balles; vidējs līmenis: 8 – 11 balles; zems līmenis: 5 – 7 balles

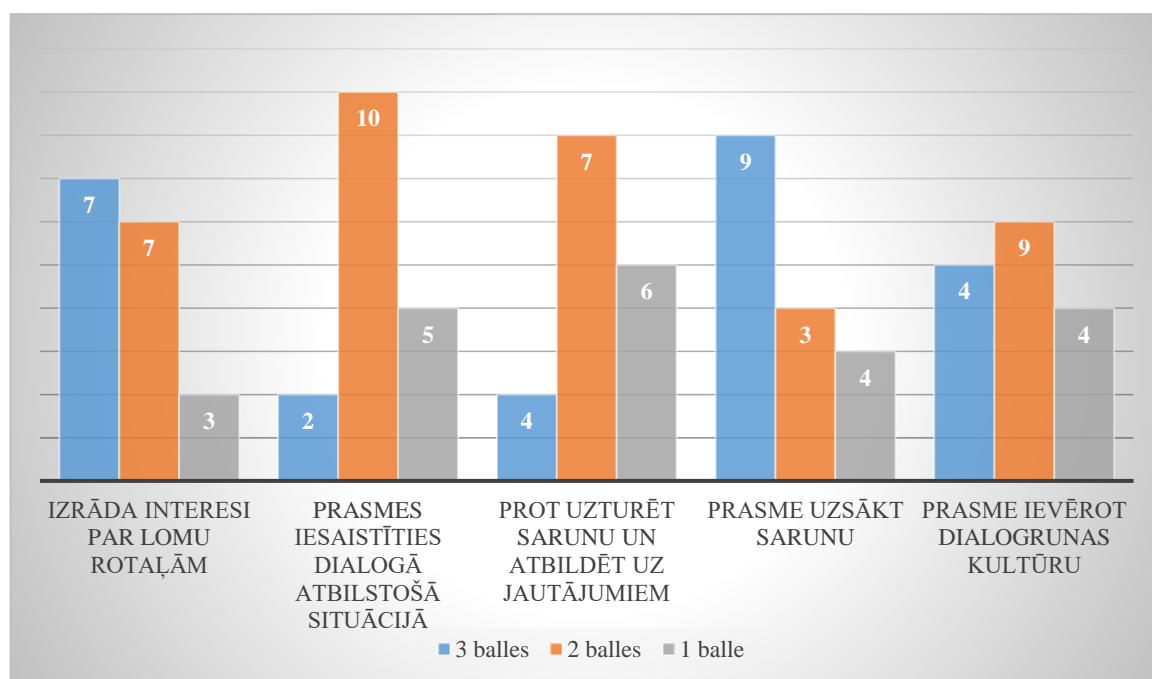
Tabulā var redzēt, ka bērnu dialogrunas novērtējums pēc noteiktajiem dialogrunas kritērijiem atšķiras. Apkopojot iegūtos rezultātus par bērnu dialogrunas prasmēm sākumposmā, tiek secināts, ka 7 bērniem – Elzai, Jasmīnai, Katrīnai, Martai, Katei, Ērikai, Gabriela – ir visaugstākais līmenis (12 –15 balles). Bērni vienmēr aktīvi iesaistās rotaļās, izrādot lielu interesi, spēj paši sadalīt lomas, kurš ko attēlos. Spēj iesaistīties dialogos un pamatot savu viedokli. Spēj uzdot un atbildēt uz jautājumiem, ko veido atbilstoši situācijai. Prot uz klausīt un ievēro pieklājības frāzes pret saviem rotaļu biedriem un pieaugušajiem.

Un 7 bērniem – Sārai, Paulai, Lukasa, Līgai, Kasparam, Kārlim, Karlam – dialogrunas prasmes ir vidējā līmenī (8 – 11 balles). Šie bērni pārsvarā izrāda interesi par sev aktuālām rotaļām, uzdod jautājumus, kas atkārtojas. Mācās uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem. Tikai dažreiz izmanto pieklājības frāzes.

Un 3 bērniem – Oskaram un Kristapam un Adrianam – ir zems dialogrunas prasmes līmenis (5 –7 balles). Oskaram un Kristapam sagādā grūtības jautājumu uzdošana un atbildēšana uz jautājumiem, neprot uzturēt sarunu, jo viņi maz komunicē ar citiem grupas biedriem. Rotaļās neiesaistās arī ar pārējiem bērniem. Adriana ģimenē tiek runāts divas valodās,

tādēļ grūtības sagādā uzsākt sarunu, uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem, jo ir valodas barjera, bet Adrians ir aktīvs un draudzīgs zēns, pārējiem grupas biedriem patīk viņu iesaistīt rotaļās.

Uzskatāmi bērnu dialogrunas prasmes pa kritērijiem ir atspoguļotas diagrammā (sk. 2. attēlu).

2. attēls. Bērnu dialogrunas prasmes pa kritērijiem pētījuma sākumā

Pēc gūtajiem rezultātiem par bērnu dialogrunas prasmēm pētījuma sākumā darba autore secina, ka prasmes iesaistīties dialogā atbilstošā situācijā, uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem, kā arī ievērot dialogrunas kultūru atbilst vidējam līmenim. Redzams, ka jāpievērš uzmanība prasmēm uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem. Interese, prasmes uzsākt sarunu bērnu grupā ir augstā līmenī, kas norāda uz to, ka bērni ir atvērti sarunām vienam ar otru. Bērniem vēl jāpārlūko klausīties vienam otram, nepārtraukt otru, izteikt lūgumu, prast ieklausīties citādā viedoklī, jāpārlūko pieņemt spēles noteikumus. Var secināt, ka šajā vecumposmā šīs prasmes attīstīšana ir aktuāla.

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Sarunā ar pētāmās grupas bērniem galvenā uzmanība tika pievērsta prasmei veidot dialogu, atbildot un uzdotot jautājumus par savām mīļākajām rotaļām, pārrunājot to ar grupas biedriem.

Sarunas iesākās ar iepazīšanos, aicinot katram nosaukt savu vārdu un īsi pastāstīt par sevi. Darba autore katram uzdod jautājumus – Kā Jūs pavadāt laiku grupiņā? Kādas rotaļas vislabāk patīk spēlēt? Kā šī rotaļa jāspēlē? Ko vislabāk patīk darīt grupiņā?

Bērnu sniegtās atbildes tika apkopotas:

Jasmīna – Mani sauc Jasmīna. Esmu mīļa un skaista. Man patīk draudzēties un darīt kaut ko jaunu. Grupā es spēlējos un mācos. Gribu izaugt liela kā mana lielā māsa. Man ir liela māsa. Es arī būšu liela. Es spēlējos ar daudz mantām. Man patīk rotaļas. Tās ir interesantas. Man ļoti patīk dzīvnieki, es tos atdarinu.

Sāra (3 gadi) – Esmu Laura. Es nezinu. Esmu klusa. Man patīk Lego. Tur jāliek mazi klucīši un tur var uztaisīt māju.

Elza (4 gadi) – Mani sauc Elza. Man ir 4 gadi, es esmu jau liela meitene. Grupā es spēlējos un man ir labākā draudzene Jasmīna, mēs draudzējamies. Vai tu ar mani arī draudzēsies. Man patīk spēlēt ar mantām. Man patīk lelles. Patīk spēle, ko spēlē audzinātāja, spēle par burtiem un cipariem, viņa met kauliņu, un tad ir jāatceras, kas tas ir. Un tad audzinātāja pasaka, kas jādara. Ļoti jautra spēle.

Paula (3 gadi) – Mani sauc Paula. Es nezinu. Man nepatīk gulēt. Spēlēt man patīk ar lellēm. Lellēm es dodu vārdu, un tad mēs spēlējamies.

Katrīna (4 gadi) – Mani sauc Katrīna. Esmu jau liela, jo man ir 4 gadi, un man ir maza māsiņa. Es klausos, ko audzinātāja mums stāsta, lieku puzzles, spēlējos ar draugiem un audzinātāju, eju ārā, tad nākam ēst, pēc tam ir jātīra zobi. Tad audzinātāja vienmēr lasa kādu pasaku, un mums ir jāatpūšas. Man patīk rotaļas. Man patīk kādu tēlot, es esmu ļoti laba mamma. Mammām vienmēr daudz, kas jādara.

Oskars (5 gadi) – Esmu Oskars. Nezinu. Patīk klausīties pasakas. Tad es atpūšos. Nezinu. Audzinātāja spēlē, pārējie arī, bet es negribu. Es labāk paskatīšos grāmatas. Grāmatas man patīk, jo tur daudz ko var uzzināt.

Lukass (4 gadi) – Esmu Lukass. Man ir 4 gadi. Es spēlējos un spēlējos. Man patīk likt puzzles, braukt ar mašīnām, skriet. Es spēlējos ar draugiem. Ar mašīnām. Man patīk audzinātājas spēles par dienu un nakti un arī paslēpes. Mums ir laba audzinātāja, jo viņa ar mums daudz spēlējas.

Līga (4 gadi) – Mani sauc Līga. Man ir 4 gadi. Esmu liela meitene. Man ir skaistas lelles. Es viņas pucēju. Es māku savu vārdu uzrakstīt. Man patīk rotaļas ar lellēm. Mēs spēlējam ģimeni. Tur ir lelles jāpārgērbj, jātaisa ēst, jāmazgā un jāliek gulēt, un jāiet ārā.

Kaspars (4 gadi) – Mani sauc Kaspars. Es esmu zēns. Man, ir brūnas acis, un es esmu draudzīgs. Es spēlējos un esmu paklausīgs. Mēs spēlējam visādas spēles, kur ir jāskrien un jādzied.

Kārlis (4 gadi) – Mani sauc Kārlis. Es skrienu. Man, patīk skriet. Šeit ir jāspēlējas un jādara visādas lietas. Man, patīk rotaļas, kur es spēlējos un daru to, kas man patīk. Šo spēli ir viegli spēlēt. Eju uz paklāju un spēlējos.

Karls (3 gadi) – Karls (rausta plecus, rāda, ka par sevi neko nevar pastāstīt). *Es spēlējos, un meitenes ar mani spēlējas. Man, patīk spēles. Nepatīk skaļums.*

Marta (4 gadi) – Mani sauc Marta. Man ir 4 gadi. *Es nezinu. Es zīmēju, spēlējos ar spēlēm, kas ir plauktā. Tās ir interesantas. Lipinu burtus uz tāfeles, audzinātāja mums atļauj. Man patīk rotaļas. Mums jātaisa aplis un jānosauc draugs, un jāmainās.*

Kate (5 gadi) – Mani sauc Kate. Man ir 5 gadi. (sakautrējusies) *Es jau rakstu savu un mammas vārdu. Man, patīk spēlēt ar zēniem, viņi ir mani draugi. Grupiņā mēs spēlējamies ar Lego un mašīnām. Spēlējos arī ar lellēm. Spēlējam māju.*

Ērika (3 gadi) – Mani sauc Ērika. Man ir 3 gadi (rāda trīs pirkstus). *Esmu meitene. Grupā es zīmēju princeses un krāsoju. Es spēlējos ar draugiem. Tur mums ir lelles, man tur patīk spēlēt. Man, patīk spēlēt ar audzinātāju, viņa ir mīļa.*

Kristaps (3 gadi) – Kristaps. *Es šeit grupiņā spēlējos ar mašīnām. Man nepatīk dalīties ar mantām. Man nepatīk pie galda spēlēt. Es labāk spēlējos uz paklāja. Es nezinu (rausta plecus).*

Gabriela (4 gadi) – Esmu Gabriela, man palika 4 gadi, esmu jau liela. *Man patīk draudzēties un cept kūkas mūsu grupas virtuvē. Man garšo šokolādes kūka. Man patīk rīta aplītī dziedāt dziesmas, gribu būt dziedātāja.*

Adriāns (4 gadi) – Adriāns. *Patīk spēlēt. Mašīnas, Lego.*

Pēc sarunas ar bērniem darba autore secina, ka bērni labprāt iesaistās sarunās, prot uztvert, saprast jautājumus, atbild pieklājīgi. Pēc sarunas aktuāls jautājums ir prasmei vienoties, komunicējot ar grupas biedriem par radošo rotaļu norisi.

Praktiskais darbs ar bērniem tiek organizēts, vērojot bērnus radošās rotaļās, ja bērni uzrunā darba autori, tad pati autore arī piedalās rotaļās, turpinot dialoga gaitu, uzdodot jautājumus. Bērniem katrā centriņā ir brīvi pieejami materiāli, lai varētu pilnveidot sevi dažādās radošajās rotaļās, jo svarīgi ir radīt rotaļai labvēlīgu vidi.

Empīriskā pētījuma gaitā darba autore sadarbojās ar bērniem bērnudārza mācību radošajā centrā un piedāvāja uzspēlēt radošo rotaļu “**Māja**”. Lai rotaļu izspēlētu, nepieciešami materiāli: leļļu mēbeles, trauki, apģērbi, citi sadzīves priekšmeti, kas mums ir radošajā centriņā. Elza un Jasmīna un Līga vienojas, ka izspēlēs rotaļu “**Mājās**”, auklējot un audzinot bērnus, kamēr grupas zēni – Kārlis, Karls un arī Kristaps – pievienojās un dosies strādāt, iejūtoties dažādos strādnieku tēlos. Kristaps teica, ka būs autobraucējs. Kārlis būs celtnieks. Karls būs pārdevējs. Tiek izvēlēts tērps, ja tāds ir nepieciešams. Meitenes ļoti labi spēj iejusties izvēlētajās lomās, savukārt zēni izspēlēja strādājošu tētu lomas, apmeklējot katrs savu darba vietu. Radošo lomu rotaļu izspēles laikā tiek novērota katra bērna ģimenes norišu kārtība, paražas un situācijas, kas bērniem ir aktuālas. Situācija no Jasmīnas un Kārļa dialoga (sk. 3. attēlu).

3.attēls. Radošā rotaļa “Māja”

Jasmīna: *Kāpēc atkal neko nedari? Mājā ir daudz darba.*

Kārlis: *Es jau daru! Es ceļu garāžu!*

Jasmīna: *Lūdzu, nāc palīdzēt!*

Kārlis: *Negribu!*

Jasmīna: *Labi, tad es pati!*

Kārlis: *Vēl jāpieskrūvē skrūve.*

Analizējot izteiktos dialogus un replikas (stāju, žesti, mīmikas), tiek secināts, ka dialogs, kaut tas nav garš, noritēja raiti, abi bērni loģiski uzdeva jautājumus un sniedza atbildes atbilstoši rotaļas situācijai. Jasmīna pat lieto pieklājības vārdu *lūdzu*. Arī ikdienā meitene bieži lieto pieklājības frāzes.

Līgas un Kaspara dialogs:

Līga: *Hallo! Pusdienas jau gatavas!*

Kaspars: *Drīz jau būšu mājās!*

Līga: *Esi piekūsis?*

Kaspars: *Ko gribu, to daru!*

Līga: *Labi, tad es eju projām!*

Kaspars: *Bet kur manas pusdienas? (Smejas)*

Līga: *Es aizeju.*

Līgas un Kaspara saruna atbilst bērnu attīstības izpratnes līmenim par vecāku savstarpējām sarunām, attieksmi vienam pret otru. Bērnu radošajā rotaļā domas virzītas atbilstoši tematam par atgriešanos mājās pēc darba.

Pirms radošās rotaļas “**Telefonsaruna**” pārrunājām ar bērniem, kā notiek telefonsaruna. Lielāku atsaucību bērni izrāda tad, ja spēlē piedalās skolotājs – darba autore. Bet pēc laika var novērot, ka bērni jau jūtas brīvāk, sāk izspēlēt dažādas telefona sarunas, dažādas situācijas. Labprāt spēlē piedalījās Elza un Lukass (sk. 4. attēlu).

4. attēls. Radošā rotaļa “Telefonsaruna”

Elza: *Labdien!*

Lukass: *Labdien!*

Elza: *Leļļu veikals?*

Lukass: *Jā, esam veikals!*

Elza: *Es gribu Nāriņas lelli?*

Lukass: *Lelle ir kastē.*

Elza: *Zaļu ar sarkaniem matiem.*

Lukass: *Labi.*

Elza: *Cik tas maksā?*

Lukass: *5 eiro.*

Elza: *Es gribu! Atvedīsiet?*

Lukass: *Šodien.*

Elza: *Vediet uz bērnudārzu.*

Lukass: *Labi. Paldies!*

Elza: *Paldies!*

Kā redzam, dialogs norit raiti. Elza un Lukass prot sasveicināties un pieklājīgi prot uzdot jautājumus, prot argumentēt un uzturēt sarunas tematu. Tomēr aktīvu atbildes attieksmi neizrāda visi bērni. Dažkārt tiek novērota izvairīšanās no sarunas ar pārējiem grupas biedriem. Laura, Paula, Ērika, Oskars, Kārlis kautrējas veidot dialogus pa telefonu ar saviem grupas biedriem.

Bērnām iekļaujoties sarunās, veidojas viņa dialogrunas prasme – prasme dialogrunā noformēt savas vajadzības, domas, kā arī prasme saprasties ar savu grupas biedru. Tas nozīmē, ka dialogā ir nepieciešama arī biedra sapratne – saprašana un saprašanās, kas rada kopīgu valodu.

Radošajā rotaļā “Telefonsaruna” Elza un Lukass sazvanījās pirms deju nodarbības, lai saruna neizjuktu, darba autore ļāva pabeigt sarunu, jo radošajās rotaļās nozīmīga ir prasme pabeigt iesākto un tad ķerties pie nākamās darbības. Ja bērns pabeidz iesākto sarunu, bērnam

nepazūd radošā doma, neveidojas apjukums. Šeit apstiprinājās hipotēzes pieņēmums, ka bērnudārza dienas gaitā jāatvēr pietiekams laiks rotaļām un brīvai darbībai, iesākto darbību pabeigšanai, lai bērnam neveidotos apjukums, lai mācītos pabeigt savu darbu.

Kaspars un Gabriela konstruēšanas centrā ceļ no klučiem ceļu un pārrunā dienas notikumu.

Kaspars: *Paskaties, man šodien bija dzimšanas diena.*

Skolotāja: Ko jūs dzimšanas dienā darāt?

Kaspars: *Cienājamies.*

Skolotāja: Ar ko?

Gabriela: *Gardumiem. Kad man bija dzimšanas diena, es cienājos ar saviem gardumiem.*

Skolotāja: Ar kādiem gardumiem cienājāties?

Gabriela: *Barankiem un cepumiem.*

Pēcpusdienā vērotais Kaspara un Gabrielas dialogs risinās par dienas notikumiem ar skolotājas atbalstu. Skolotājas iesaistīšanās dialogā, ieteikumi, jautājumi sekmē bērna komunikāciju un prasmes izteikt domu. Kaspars uzsāk sarunu par sev aktuālu tematu.

Spēle “**Mīkla – atmini iedomāto priekšmetu**” – bērni savstarpēji sadarbojas pāri, min un jautā, kas ir uzzīmēts uz muguras. Bērni paši izvēlas sev biedru, vienojoties, kurš būs zīmētājs, kurš – minētājs. Pēc atminēšanas lomas tiek mainītas. Prasme sadarboties un savstarpēji sarunāties tiek apgūta rotaļās, kā arī sarunājoties ikdienas situācijās (sk. 5. attēlu).

5. attēls. Radošā rotaļa “Mīkla atmini iedomāto priekšmetu”

Dialogu uzsāk Kristaps – zīmē Elza un Kristaps min.

Elza: (sāk zīmēt apli).

Kristaps: *Vai tas ir apaļš?* (Smejas)

Elza: *Jā! Nu tak apaļš!* (Smejas)

Kristaps: *Tā ir bumba?*

Elza: *Nē!*

Kristaps: *Kādā krāsā?*

Elza: *Dzeltenā!* (piezīmē aplim klāt starus)

Kristaps: *Vai tu zīmē arī starus?*

Elza: *Jā, tie bij stari!*

Kristaps: *Tad es zinu, saule!*

Elza: *Pareizi!* (Priecīgs)

Pilnveidojot prasmi veidot dialogu, svarīgi ir iemācīties formulēt jautājumus, ievērot secību sarunā, mācīties uzklaut otrā sarunu biedru un apgūt prasmi argumentēt savu viedokli. Lai arī jautājumi un atbildes ir konkrētas un īsas, tika ievērota secība. Pētāmās grupas bērni spēles laikā izprata tās gaitu, izrādīja interesi, darba autore atspoguļoja tieši šo dialogu, jo tajā piedalījās Kristaps, kam jautājumi un atbildes sagādā grūtības, bet viņš atvērās, un abu bērnu dialogs izdevās raīts un loģisks. Spēlē ar prieku iesaistījās arī pārējie bērni, kas nebija iesaistījušies līdz šim, kā, piemēram, Oskars, Laura, Paula. Bērni mācījās vienoties par kopīgām darbībām un ievēroja dialogrunas kultūru, savstarpēji komunicējot – jautājot un minot zīmētos priekšmetus.

Zēnu saruna, spēlējoties konstruēšanas centriņā. Darba autore, dzirdot vārdu *kaka*, jau devās pie zēniem ar jautājumu, vai kādam nepieciešams uz tualeti. Turpina sarunu Kaspars un Oskars:

Kaspars: *Kāpēc nevari košlenes?*

Oskars: *Var būt šķidra kaka, bet tad es ēdīšu košlenes.*

Kaspars: *Parunājam par mašīnām, kāda tev krāsa patīk?*

Oskars: *Oranža.*

Kaspars: *Man patīk balta.*

Oskars: *Tev patīk ar ugunīm?*

Kaspars: *Viņa ir ļoti ātra.*

Oskars: *Mazas mašīnas nav ļoti ātras.*

Kaspars: *Kā gliemezis brauc, viņi ir ļoti lēni.*

Oskars: *Viņi neeksistē.*

Kaspars: *Eksistē gan.*

Dialogā zēni izmanto pieredzi, redzēto un dzirdēto. Prot salīdzināt. Pētījuma sākumā Oskars nelabprāt piedalījās dialogos, jo patika spēlēties vienatnē, bet ir kļuvis draudzīgāks un nu jau patīk veidot dialogus ar citiem grupas biedriem, ir atvērtāks. Abi zēni uzdod sev interesējošus jautājumus par auto un atbild uz vienkāršiem jautājumiem kādas krāsas auto patīk, kā arī uzdod secīgus jautājumus, ko veido atbilstoši situācijai salīdzinot gliemeža ātrumu ar mašīnas ātrumu.

Bērni skatās un pēta sēkliņas caurspīdīgos maisiņos kopā ar augu attēliem un runā par attiecīgo tematu.

Kārlis: *Eeee - Man ir maza sēkliņa, vajag mik - loskopu, lai var redzēt.*

Kristaps: *Man arī ir mazas sēkliņas – Vai varu es viņu apēst? (smejas)*

Kārlis: *Viņa ir jāiestāda un, kad izaugs, tad ēdīsi.*

Kristaps: *Kas no šīs sēkliņas izaugs?*

Kārlis: *Skaties attēlu, ko skolotāja iedeva, tas būs gurķis.*

Kristaps: *Man ļoti garšo gurķi.*

Kristaps – Aiziet prom neko nesakot, nav intereses.

Dialogs ir īss. Lai arī jautājumi un atbildes ir konkrētas un īsas, tika ievērota secība. Kristaps uzdod sev interesējošos jautājumus. Kārlis reti iesaistās dialogos, bet par to, kas viņu aizrauj, diskutē labprāt. Kārļa un Kristapa dialogs izdevās raits un loģisks.

Bērni kopā ar darba autori stāda sīpolus lociņu audzēšanai, bērni sadalās pāros, un katrs pāris noskaidro, kas būs nepieciešams darbam.

Katrīna ar Paula vienojas, kura ber zemi podiņā.

Katrīna: *Es paņemšu zemi. (Ļoti nopietni uztver stādīšanu)*

Paula: *Es izbēršu zemi – ui, man bail.*

Katrīna: *Nebaidies, es Tev palīdzēšu.*

Paula: *Labi.*

Katrīna: *Redzi tas bija viegli.*

Paula: *Man mamma arī mājā stāda, es viņai palīdzēju aplaistīt.*

Katrīna: *Mēs arī mājās stādījām dilles, mammai garšo dilles, dilles liek salātos.*

Paula: *Man, negaršo dilles, fuu.*

Katrīna: *Mamma saka, ka dilles ir veselīgas, tur ir daudz vitamīnu.*

Paula: (groza galvu un sašķoba seju)

Katrīna: *Tagad liekam sīpoliņus zemītē.*

Paula: *Es labāk aplaistīšu.*

Katrīna: *Labi.*

Paula un Katrīna spēj veidot dialogu, ir izpratne par konkrēto tematu, prot uzklaut, veidot atbildes un uzdot jautājumus atbilstoši situācijai, domā radoši, atbilstoši vecumposmam. Paula un Katrīna spēj vienoties par kopīgām darbībām, kas abām padevās, izpalīdzot viena otrai. Katrīna un Paula noliek uz palodzes savus sīpoliņus un steidz pateikt auklītei, ka labi pastrādāja.

Laura un Oskars aplej puķītes un noslauka putekļus no lapām. Sākumā Oskars saka, ka nedarīs, bet Laura paņem lejkannu un aiziet pieliet ūdeni, tad Oskars pienāk un palīdz Laurai.

Oskars: *Man, mājās mamma laista puķes.*

Laura: *Man arī.*

Oskars: *Bet mums ir tāds pūšams. Mamma dažreiz pūš sejā. Tas ir forši.*

Laura: *Es arī tā gribētu.* (Smejas)

Oskars: *Man gribas iet spēlēties.* (Aiziet uz paklāju pie mašīnām)

Dialogs ir īss. Dabas stūrītis bērnu dārzā ir lieliska vide bērniem rūpēties par augiem un savas darbības augu aprūpē komentēt ar runu, izstāstīt savu pieredzi. Sāras un Oskara dialogs dabas stūrītī noslēdzas ar vienošanos turpmākām rotaļām uz paklāja. Bērni prot sarunāties vienoties par turpmāko rīcību.

Radošā rotaļa “**Frizētava**” – uzsākot rotaļu, nepieciešams spogulis, ķemmes, fēns un sprādzītes un gumijas (sk 6. attēlu). Karls skatās, kā Elza taisa matus Jasmīnai.

6. attēls. Radošā rotaļa “Frizētava”

Elza: *Es, Jasmīna, taisīšu tev matus (cītīgi ķemmē matus).*

Jasmīna: *Ķemmē man skaistus matus kā mamma (ļoti uzmanīgi un kārtīgi sēž krēslā un skatās žurnālu).*

Elza: *Tūliņ mazgāšu tev matus, un tad matus izvējosim (rokā tur fēnu un pūš ar muti matus, lai būtu vējš).*

Karls (iesaistās rotaļā): *Kāpēc tu nevari nosēdēt kārtīgi?*

Jasmīna: *Man sāp, Elza plēš man matus (neapmierināti).*

Elza: *Tu esi gatava (dusmīga)!*

Frizētavas radošajā rotaļā pievienojās Karls, jo zēns ir kluss un vairāk patīk meiteņu kompānija, kur iesaistās rotaļā un dialogā, izsakot savu viedokli. Meitenēm ir interese par rotaļu un pieredze frizētavā vai veidojot matus. Elza prot komentēt savas darbības, emocionāla. Elza dialogā uzņem vadošo lomu un ja kaut kas nav pa viņas prātam, tad sadusmojas.

Radošā rotaļa “**Draudzenes**”.

Elza: *Čau, draudzene.*

Gabriela: *Čau!*

Elza: *Es eju uz ballīti.*

Gabriela: *Es arī.*

Elza: *Iesim kopā. Es ar tevi.*

Gabriela: *Mēs aizmirsām piezvanīt mammai. Mamma satrauksies.*

Elza pieliek pie auss grāmatu un zvana mammai.

Gabriela: *Mamma tūlīt būs klāt. Man būs liela dāvana, jo man paliek daudz gadu. Es tevi uzaicināšu uz savu dzimšanas dienu.*

Elza: *Es tev uzdāvināšu Poniju.*

Gabriela priecīgi skraida pa grupu.

Dialogā ir vērojama abu meiteņu sadarbība. Rotaļas laikā meitenes pauž pozitīvu attieksmi, prot uzklausīt. Aktīvi iesaistās sarunā. Grupā draudzības tēma ir ļoti aktuāla, katru dienu var redzēt draudzības rotaļas, katru dienu tiek mainītas draudzenes. Rotaļā ietverta sociālā pieredze no ikdienas, saruna ar mammu, lai mamma nesatrauktos. Rotaļā mainās sižets, meitenes spēj radoši izpausties.

Kate un Ērika kādu dienu sarunā spēlēt “**Dakterus**”, šī spēle tiek spēlēta bieži, tā pilnveido prasmes uzsākt sarunu un ievērot pieklājības frāzes.

Ērika: *Labdien! Kas sāp?*

Kate: *Vēders sāp.*

Ērika: *Paklausīsimies tavu vēderu.*

Kate: (smejas, jo kut vēders)

Ērika: *Tev vajadzēs adatiņu.*

Kate: *Man bail.*

Ērika: *Tad tu būsi vesela.*

Kate: *Labi!*

Ērika: *Tu esi vesela un vari iet mājās. Uzredzēšanos!*

Kate: *Paldies dakter, uzredzēšanos!*

Kate un Ērika izrāda interesi par lomu rotaļām, šajā dialogā atklājās prasme uzsākt sarunu, uzdodot secīgus jautājumus, ko veido atbilstoši situācijai. Uzskatāmi šeit ir redzama prasme iesaistīties rotaļā atbilstoši situācijai, meitenes prot uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem, un lieto pieklājības frāzes rotaļā.

Zēnu saruna dabas centrā, spēlējoties ar dzīvnieku figūriņām.

Andrejs: *Lauvām ir asi zobi.*

Kristaps: *Lapsas var tevi apjokot, viņas pa kluso pienāk un apēd tevi.*

Andrejs: *Lauvai ir visasākie zobi. Iekodīs kājā un nomirs.*

Kristaps: *Naktīs vilki dzīvo mežā un saka: "uuuuuu", tad spīd mēnesis.*

Kristaps: *Lāči un mežā ir koki.*

Andrejs: *Man baile pie meža tumsā, jo lauva var apēst.*

Kristaps: *Pie meža nav sētas un nevar noslēpties.*

Andrejs: *Dinazauri ir mežā.*

Kristaps: *Dinazouri ir miruši, kad cilvēki nebija, tad dinazouri nebija. Ja, Laima?*

Dabas centrā dzīvnieku figūriņas rosina bērnus sarunai par dzīvnieku pasauli, mežu, tādējādi parādot savas zināšanas un izpratni, kā arī atklājot savas izjūtas. Sarunas norit atbilstoši dabas centra tematikai, bērni ievēro runas kultūru, prot uzdot jautājumus. Pētījuma sākumā Andrejs ļoti maz varēja atbildēt teikumos, tagad jau spēj uzsākt dialogu, iesaistīties dialogā un prot uzturēt sarunu.

Radošā rotaļa **Augstais tornis** (sk. 7. attēlu).

7. attēls. Radošā rotaļa “Tornis”

Kaspars: *Mēs uzcelcim visaugstāko torni.*

Kārlis: *Mēs viņā varēsim dzīvot.*

Kaspars: *Es ar savu tēti, mammu un brāli.*

Kārlis: *Skolotāj, mums ir augsts tornis?*

Skolotāja: *Visaugstākais, kādu esmu redzējusi!*

Kaspars: *Tu arī tur dzīvosi?*

Skolotāja: *Man, no augstuma bail.*

Kārlis: *Vari dzīvot te apakšā.*

Skolotāja: *Kurā stāvā jūs dzīvosiet?*

Kārlis: *Miljons stāvā.*

Kaspars: *Piecdesmitajā*

Dialogā var vērot, ka bērni iesaista skolotāju un skolotāja izmanto situāciju uzdot jautājumus. Kaspars un Kārlis atbild uz jautājumiem un radoši ceļ torni, izmanto krēsliņu, lai uzceltu visaugstāko torni. Abiem attīstīta fantāzija. Kārlis labi iesaistās dialogā. Skolotāja uzdeva jautājumu, un viņš atbildēja. Pētījuma sākumā prasme uzdot jautājumus dominēja, bet grūtības sagādāja atbildēt uz jautājumiem. Analizējot dialogu, var secināt, ka prasme atbildēt uz jautājumiem ir uzlabojusies.

Konstruēšanas centrā Oskars un Kristaps spēlējas ar Lego cilvēkiem.

Oskars: *Šis lielais Granijs atbrīvos viņus, mani.*

Kristaps: *Jā, es atbrīvošu tavu brāli, iedošu uguni un cirvi.*

Oskars: *Uzmanies!*

Kristaps: *Kur pistole, kur pistole?*

Oskars: *Te.*

Kristaps: *Es iedošu cirvi, zobenu arī.*

Oskars: *Granijs pie manis, palīdzi!*

Kristaps: *Es labais.*

Oskars: *Granijs labais, labāk Graniju aizvedīšu uz mājām, labi?*

Kristaps: *Labāk uz cietumu, es aiziešu uz tualeti, pasargāsi?*

Oskars: *Es labāk uz mājām.*

Vērotais Kristapa un Oskara radošajā rotaļā par redzēto multfilmu ļauj secināt, ka bērni spēj sadalīt lomas, pamatot savu viedokli, veidot situācijai atbilstošu dialogu, ir laba atmiņa, prot vienoties.

Martai un Katrīnai darba autore piedāvā dažādas dzīvnieku maskas, meitenes izvēlas sev tuvāko un iejūtas lomās.

Marta: *Es būšu kaķis, kas tu būsi?*

Katrīna: *Es pelīte un teikšu – pi -pi -pi.*

Marta: *Ņau, ņau, es esmu pūkaina.*

Katrīna, Marta: *Abas rāpo pa apli. Ņau, pi- pi.*

Katrīna: *Bet tu mani neēdīsi?*

Marta: *Nē, man negaršo peles.*

Katrīna: *Kas tev garšo?*

Marta: *Man garšo konfektes.*

Katrīna: *Man gan garšo siers.*

Skolotājas piedāvājums iejusties dzīvnieku tēlos Martai un Katrīnai rosina radošu domu un vēlmi vēroto, dzirdēto par dzīvniekiem interpretēt rotaļā.

Pētījuma laikā darba autore radīja bērniem atbilstošu vidi radošajai darbībai, lai rosinātu rotaļāties pa pāriem, lai veicinātu dialogrunu. Darba autore veica ierakstus, piefiksējot bērnu dialogus, lai varētu novērot valodas, runas attīstību, tā sekmējot iespēju bagātināt bērnu vārdu krājumu, savstarpējo saziņas prasmi.

Oskaram, Kristapam, Karlam, Sārai un Paulai, Adrianam pilveidojusies valoda un runa. Brīvajos brīžos bērni paši izspēlē rotaļas, kas kļuvušas aktuālas – “Telefonsaruna”, “Māja”, “Mīklu minēšana”, dzīvniekus, ārstus utt., arī brīvajos brīžos bērni bieži izspēlē rotaļas un spēles. Turpinās pilveidoties un attīstīties bērnu prasme veidot dialogu – sarunu, uzdodot jautājumus, atbildot, mācoties ievērot secību sarunā, uzklusīt otru un argumentēt savu viedokli un ievērot pieklājības frāzes.

2.4. Bērnu dialogrunas raksturojums pētījuma beigās

Novērojot bērnus rotaļnodarbībās, vadot sarunas ar bērniem, analizējot visus iegūtos rezultātus, darba autore secina, ka bērnu dialogruna veidojas pakāpeniskā mācību procesā daudzveidīgās aktivitātēs, savstarpēji komunicējot ar grupas biedriem un pieaugušajiem. Pētāmās grupas bērni labprāt jautā un atbild, iesaistās sarunās – savstarpējā dialogā.

Pētāmās grupas bērnu dialogrunas prasme radošajās rotaļās pētījuma beigās ir atspoguļota 4. tabulā.

4.tabula. Bērnu dialogprasmes vērtējums pētījuma beigās

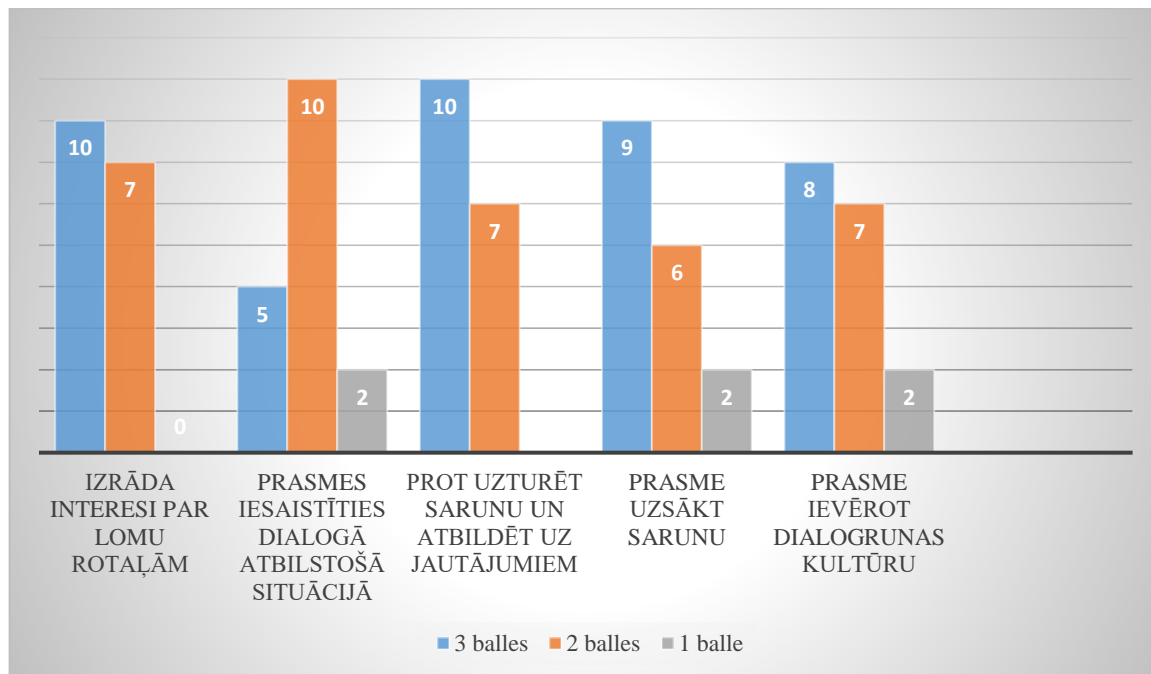
Bērna vārds	Izrāda interesi par lomu rotaļām	Prasme iesaistīties dialogā atbilstošā situācijā	Prot uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem	Prasme uzsākt sarunu	Prasme ievērot dialogrunas kultūru	Kopā
Sāra	3	2	2	2	2	11
Elza	3	3	3	3	3	15
Jasmīns	3	2	3	3	3	14
Paula	2	2	2	2	2	10
Katrīna	3	3	3	3	3	15
Oskars	2	1	2	1	2	8
Lukass	2	2	3	2	3	12
Līga	3	2	3	2	2	12
Kaspars	2	3	2	3	3	13
Kārlis	2	2	2	3	1	10
Karls	2	2	3	2	2	11
Marta	3	2	3	3	3	14
Kate	3	3	3	3	3	15
Ērika	3	2	3	3	2	13
Kristaps	2	1	2	1	1	7
Gabriela	3	3	3	3	3	15
Andrejs	3	2	2	2	2	11

Vērtējums: augsts līmenis: 12 – 15 balles; vidējs līmenis: 8 – 11 balles; zems līmenis: 5 – 7 balles

Apkopojot pētījuma rezultātus, var redzēt, ka 12 bērniem – Sārai, Jasmīnai, Paulai, Katrīnai, Oskaram, Lukasa, Līgai, Kārlim, Karlam, Ērikai, Kristapam, Adrianam – pilnveidojās prasme uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem. Laurai, Oskaram, Kristapam palielinājusies interese iesaistīties rotaļnodarbībās un līdz ar to arī pilnveidojas prasme sarunāties, atbildēt uz jautājumiem. 6 bērniem – Laurai, Elzai, Līgai, Kasparam, Martai, Gabrielai – uzlabojās runas kultūra.

Pētījuma noslēguma posmā var secināt, ka bērnu intereses un prasmes uzsākt sarunu ir paaugstinājušās. Visvairāk ir attīstījusies prasme uzturēt sarunu un atbildēt uz jautājumiem, pilnveidojusies arī dialogrunas kultūra.

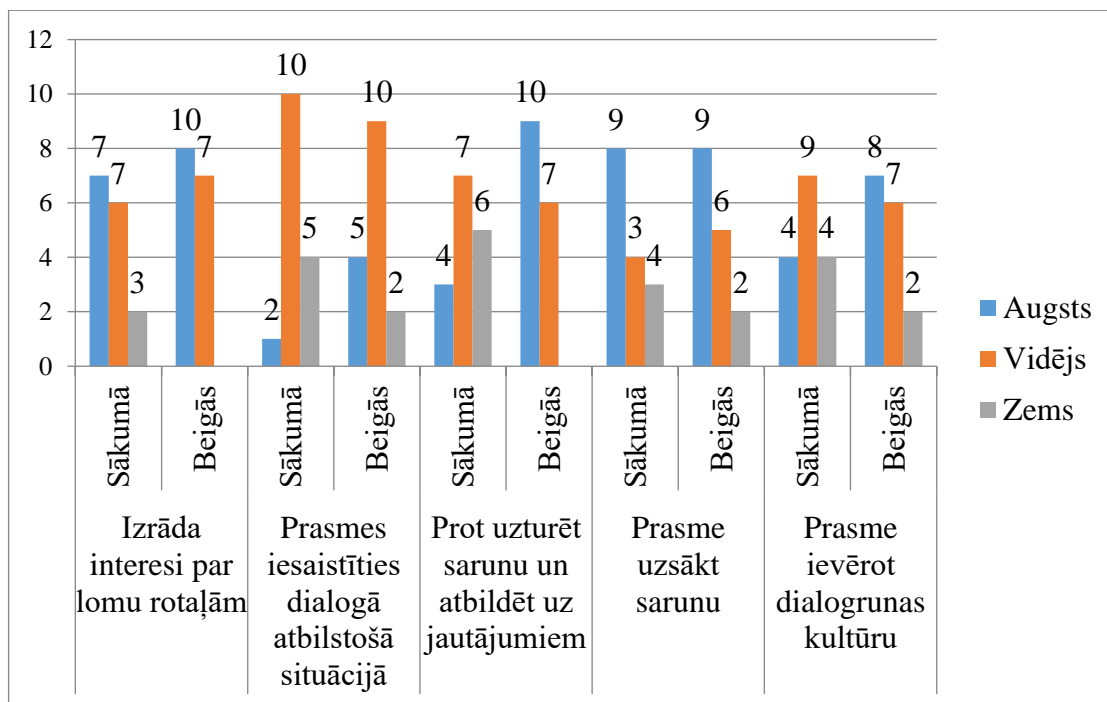
Pētījuma autore novērtē bērnu dialogrunas līmeni pa kritērijiem pētījuma beigās (sk. 8. attēlu).

8. attēls. Bērnu dialogrunas prasmes pa kritērijiem pētījuma beigās

Pēc gūtajiem rezultātiem par bērnu dialogrunas prasmēm pētījuma beigās darba autore secina, ka bērnu dialogrunas prasmes pāriet jaunā kvalitātē. Pilnveidojušās pētāmās grupas interese par lomu rotaļām, līdz ar to pilnveidojušās prasmes uzturēt sarunu atbildēt uz jautājumiem un arī prasmes uzsākt sarunu un ievērot dialogrunas kultūru. Vērojums, ka daži bērni neiesaistās vai iesaistās īsu brīdī un aiziet spēlēties vienatnē.

Interesanti ir vērot dialogrunas veidošanās dinamiku pētījuma gaitā, to uzskatāmi atspoguļo diagramma (sk. 9. attēlu).

9. attēls. Bērnu dialogrunas prasmes pa kritērijiem pētījuma sākumā un beigās

Salīdzinot pētījuma rezultātus sākumā un beigās, var secināt, ka pētāmās grupas bērnu dialogrunas līmenis ir paaugstinājies. Ir uzlabojusās bērnu prasmes iesaistīties dialogā, jo arī interese par savstarpējo saskarsmi rotaļās ir palielinājusies. Gan pētījuma sākumā, gan pētījuma noslēgumā nemainīga ir bērnu prasme iesaistīties dialogā atbilstoši situācijai. Dialogrunas kultūras prasmes liecina par to, ka bērni vairāk ieklausās viens otrā, rotaļās vairāk prot izteikt lūgumu, jau pieņem zināmus noteikumus, savstarpēji prot vienoties. Dialogrunas prasmes attīstās.

Pētījuma hipotēze ir apstiprinājusies: radošā rotaļa sekmē dialogrunas veidošanos, tad ja:

- tiek radīta rotaļu norisei labvēlīga vide;
- dienas ritā tiek atvēlēts laiks bērnu rotaļām;
- pedagogs ar cieņu izturas pret bērnu pašu radītajām rotaļām.

Secinājumi

1. Runa un valoda attīsta bērna personību un ir pamats tautas kultūras apziņas nostiprināšanā. Valoda veic vairākas funkcijas. Valoda ir izziņas līdzeklis, domāšanas līdzeklis, cilvēka apziņas izpausmes līdzeklis, sazināšanās līdzeklis, ietekmēšanas līdzeklis, kultūras veidošanas, apgūšanas un izplatīšanas līdzeklis, viena no svarīgākajām tautas un nācijas pazīmēm.
2. Valodas attīstības procesā bērns apgūst valodas, runas un komunikatīvo kompetenci. Lomu rotaļā bērns apgūst vārdus kā simbolus lietām, darbībām, apgūst jaunus jēdzienus, nostiprina atmiņu, attīsta domāšanas prasmes, meklē cēloņsakarības.
3. Ar valodas un runas palīdzību bērns izsaka sajūtas, pārdzīvojumus, domas. Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izzina priekšmetus un īstenības parādības, tā ir līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Lomu rotaļas sekmē bērna dialogrunu pirmsskolā.
4. Viens no pirmsskolas perioda psihiskās attīstības priekšnosacījumiem ir lomu un sižeta rotaļu spēlēšana, bērni sevi sāk identificēt ar noteiktām lomām, sāk ievērot rotaļu noteikumus, seko tiem līdz, tādējādi attīstot paškontroli un normu izpratni, apgūst sociālās uzvedības normas. Svarīgi atrast laiku dienas ritā bērnu rotaļām.
5. Pētījuma gaitā apstiprinājās izvirzītā hipotēze, ka lomu rotaļas sekmē vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas pilnveidi, ja tiek radīta rotaļu norisei labvēlīga vide, ja dienas ritā tiek atvēlēts laiks bērnu rotaļām un ja pedagogs ar cieņu izturas pret bērnu pašu radītajām rotaļām.

Priekšlikumi

1. Lai sekmētu runas un valodas attīstību, nepieciešams nodrošināt bērniem darbošanās iespējas pozitīvā, emocionālā gaisotnē, iesakot un piedāvājot kādu darbību, kuru viņi realizēs, lai nonāktu līdz izvirzītajam mērķim.
2. Svarīgi ir nodrošināt bērniem radošo rotaļu organizēšanai nepieciešamo materiālo bāzi, kas kalpotu bērniem par ierosinātāju un iedvesmotu izspēlēt dažādas radošās rotaļas.
3. Vecākiem vēlams ierosināt radošās rotaļas un pašiem tajās piedalīties kopā ar bērniem, tas tikai veicinās un nostiprinās savstarpējo komunikāciju un dialogrunas attīstību.
4. Ja bērnam ir interese par rotaļām, dialogruna radošajās rotaļās sekmējas, bagātinās vārdu krājums.
5. Runa un valoda veidojas un attīstās, ja bērni veido dialogus par tēmu, kuru viņi izprot, par ko ir pieredze.
6. Dialogrunā radošajā rotaļā, bērniem brīvi komunicējot, pedagogam iespējams novērot bērna valodas attīstību, valodas traucējumus, domāšanu, uzvedību.
7. Kompetenti virzīti pedagoga ieteikumi un piedāvājumi palīdz bērnam radošajās rotaļās veidot savstarpējus dialogus.
8. Plaša, daudzveidīga apkārtējā vide, materiālā bāze motivē bērnus savstarpējai komunikācijai rotaļā.

Literatūras un avotu saraksts

1. Alekse, I. (2003). *Runātprasme*. Rīga: Raka.
2. Anspoka, Z., Stangaine, I. (2017). Bilingvālu bērnu runas izpēte, *Bērnu valoda 21.gs.III*. Rīga: Raka.
3. Dzintere, D., Pučure, I. (2003). *Radošā rotaļa un spēles*. Rīga: Raka.
4. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa- bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: Raka.
5. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērnu komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: Raka.
6. Freiberga, I., Dzintere, D., Augstkalne, D. (2009). *Bērna valoda un jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi.
7. Freiberga, I., (2016). Dzimtās valodas apguve trešajā dzīves gadā lingvistiskā un pedagoģiskā skatījumā, *Bērna valoda Latvijā 21. gadsimtā II*. Rīga: Raka.
8. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
9. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L. (2014). *Kā raisās valodiņa*. Rīga: Rasa ABC.
10. Ideju krātuve pirmskolai. (2010). Rīga: Zvaigzne ABC.
11. Irbe, A., Lindenberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: Raka.
12. Joseph, J. E. (2017). Ferdinand de Saussure. *In Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*.
13. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagoģija*. Rīga: Izglītības soļi.
14. Kūle, M., Kūlis, R. (1998). *Filosofija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
15. Lanka, A. (2003). *Pedagoģiskais process*. Rīga: RTU.
16. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: No pirmā kliedziņa līdz pasakai*. Rīga: RASA ABC.
17. Markus, D. (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: RASA ABC.
18. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
19. Purmale, R., Uršula, V. (2015). Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadu veca bērna runā, *Bērnu Valoda Latvijā 21. gadsimtā*, SIA Apgāds Zinātne.
20. Rūķe-Draviņa, V. (2017). *Bērnu valoda 21.gs.III*. Rīga: Raka.
21. Skola 2030. (2018). *Izglītība mūsdienīgai lietpratībai: mācību satura un pieejas apraksts*. Pieejams:
<https://domaundari.lv/cepure/Macibu%20satura%20un%20pieejas%20apraksts.pdf>
22. Stangaine, I. (2013). *Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās. Valodu mācības pirmskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, SIA Zelta rudens.

23. Stangaine, I. (2013). *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, SIA Zelta rudens. Pieejams: http://maciunmacies.valoda.lv/images/Maci/Par_latviesu_valodas_apguvi/Dialogrunas_sekmesana_Inga_Stangaine.pdf
24. Stangaine, I. (2014). *Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas attīstība rotaļās*. Promocijas darbs pedagogijas doktora grāda iegūšanai pirmsskolas pedagogijas apakšnozarē. Rīga.
25. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
26. Tomele, G. (2015). *Runas un valodas attīstības multistruktuālais modelis veseluma pieejas aspektā*. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/viewFile/392/501>.
27. Valodas attīstība bērniem. (2016) <http://www.maras.lv/lv/der-zin%C4%81t/valodas-att%C4%ABst%C4%ABba-b%C4%93rniem>
28. *Valodniecības pamatterminu skaidrojušā vārdnīca*, (2007). Rīga: Valsts valodas aģentūra.
29. *Vecuma grupu valodas īpatnības Latvijā: Lingvistiskais, sociālais un kultūras aspekts, Bērība*. (2007). Rīga: Izglītības soļi.
30. *Vecumposmu attīstības īpatnības bērniem*. (11.06.2008). Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/metodiska_palidziba/metodiskie_ieteikumi_darba_ar_berniem/?doc=818
31. Veikiptere V. (03.2013). *Saistītās runas nozīme vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, Psiholoģija ģimenei un skolai*.
32. Vigotskis Ļ. (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: EVE.
33. Выготский, Л. С. (1987). *Педагогическая психология*. Москва: АСТ Астрель.

GALVOJUMS

Es, Laima Bērziņa

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

Laima Bērziņa

(vārds, uzvārds)

(paraksts)

Datums: 26.11.2020

